

WÒCH NAN SOLÈY:

FASON YO REFIZE MOUN DWA YO POU JWENN DLO AN AYITI

*Wòch nan Solèy: Fason yo refize
moun dwa yo pou jwenn dlo an Ayiti*

Tab Kontni

Entwodiksyon	3
I. POLITIK POUVWA.....	6
A. YON NASYON KI AN DANJE: PWA LISTWA AK SITIYASYON JODI A	6
B. YON ERITAJ DET: YON TI KOUTJE SOU AYITI JOUNEN JODI A.....	7
II. PRE-LAJAN AK DLO: KONEKSYON BANK ENTE-AMERIKEN POU DEVLOPMAN (BID) 8	
A. APESI SOU BANK ENTE-AMERIKEN POU DEVLOPMAN (BID)	8
B. PRÈ LAJAN POU SEKTÈ SOSYAL AYITI.....	8
III. YON SISTÈM DLO KI PA TRAVAY AN AYITI	10
A. Sistèm nasyonal dlo Ayiti.....	10
B. REFÒM NAN SEKTÈ DLO A.....	12
C. SISTEM DLO NAN PODPE (PORT-DE-PAIX).....	13
D. ÈTA/ESTATI PRÈ BID YO	15
IV. FOKIS KOMINOTÈ: ETID SOU DWA POU JWENN DLO NAN PÒDPÈ (PORT-DE-PAIX) ..	15
A. ENTRODIKSYON.....	15
B. METOD.....	16
1. Ankèt nan kay yo	16
2. Diskisyon an gwoup sou yon sijè.....	16
3. Entèvyou an pwofondè istwa medikal	17
4. Analiz kalite dlo a	17
C. REZILTA.....	17
V. DWA POU JWENN DLO: ORIJIN AK SA KI DI NAN LALWA SOU SA.....	22
A. DWA POU JWENN DLO PA PARET AKLE NAN KONSTITISYON AYISYEN AN	22
1. Dwa pou jwenn dlo nan trete entenasyon yo	23
2. Dwa pou jwenn Dlo nan Lwa Koutimye Entenasyon.....	23
VI. OBLIGASYON LETA YO POU PWOTEJE DWA AYISYEN POU JWENN DLO	23
A. KALITE DEVWA YO	24
B. OBLIGASYON GOUVENMAN AYITI	24
C. OBLIGASYON KOMINOTE ENTENASYONAL LA	25
VII. REKOMANDASYON: ADOPTE YON APWOCH KI BAZE SOU DWA MOUN	27
A. APWOCH KI CHITA SOU RESPEDWA MOUN.....	27
B. APWOCH PWOJE DLO KI BAZE SOU DWA AN AYITI	29

Entwodiksyon

Wòch nan dlo pa konnen doule wòch nan soley. - Pwovèb

Rapò sa-a se se yon vèsyon rezime yon rapò ki te soti nan mwa jen 2008, e ki se rezilta plizyè ane travay pou ekzamine jan li difisil pou reyalize dwa pou moun jwenn dlo ak sèvis lasante an Ayiti.¹ Rapò sa-a dedye a pèp ayisyen an, ki gen dwa pou li jwenn dlo pwòp, lasante, manje ak diyete, menmsi yo viv nan yonn nan peyi ki pi pòv nan lemonn. Rapò sa-a dedye a pèp ayisyen an ke yo souvan trete tankou viktim ki merite charite, men raman ouswa yo pa janm trete yo tankou moun yo pa ta sipoze sabote dwa yo akòz ajanda politik oubyen lòt motif enstitisyon deyò ak leta etranje.

Kat (4) òganizasyon ki ekri rapò sa-a te travay ansanm pandan plizyè lane pou dekouvri epi denonse aksyon peyi, enstitisyon, ak òganizasyon gouvènmantral oubyen non-gouvènmantral yo ki kanpe nan mitan wout pou anpeche Ayisyen jwi dwa yo. Sa nou dekouvri, ak a rezilta presi atik sa a demontre – se ke nan peyi tankou Ayiti kote leta pa gen mwayen pou li reponn a dwa moun nan mitan popilasyon an, anpil fwa lòt gwoup, lòt enstitisyon ki dispoze plis mwayen, kapab ekzèse plis pouvwa pase leta. Atik sa a demontre kijan gwoup pisan sa yo genyen obligasyon yo dwe respekte tou. Motivasyon pou travay nou sou dwa pou moun jwenn dlo soti nan yon konstataasyon enkyetan, ki montre ke aksyon kèk gouvènman, kèk enstitisyon ak lòt aktè ki pa gen otorite leta, anpil fwa konn bloke dwa ayisyen ak kapasite leta ayisyen pou garanti dwa sa yo, pami yo dwa pou yo jwenn dlo.

Byen ke Etazini gen yon tradisyon byen dokimante ap entèveni nan zafè politik ak ekonomik Ayiti, yonn nan ekzanp malfezans Etazini ki pi grav ki sot rive nan dènye ane yo, se aksyon li pou te rive bloke prè Bank Entèraameriken pou Devlopman (BID) te pral bay Ayiti. Wòl BID se bay sipò devlopman ak sipò finansye bay peyi manm li yo ki nan Emisfè Oksidantal la. Antanke manm BID epi paske se yonn nan peyi ki pi pòv nan rejyon an, Ayiti te toujou yon kandida privilejye pou resevwa prè BID yo.

Nan mwa jiyè 1998, BID te fin apwouve yon prè \$54 milyon dola ameriken pou gouvènman ayisyen an te ka ekzekite pwogram dlo potab ak sèvis amelyorasyon sanitè. Yonn nan objektif prè sa yo se te amelyore sèvis dlo potab ak sèvis sanitasyon, e pou te etabli kad pou devlopman sèvis sanitè. Dokiman orijinal pou prè yo te detèmine 2 kominote an Ayiti ki te pral resevwa asistans pou jwen dlo potab: Okay ak Pòdpè (Port-de-Paix). BID te fè rechèch apwofondi sou sistèm tou de minisipalite sa yo an 1997, kote yo te konsantre sou konsekans move fonksyonman sistèm dlo piblik sa yo e yo te fè pwojèksyon ke anpil nan pwoblèm sante sa yo te pral redwi si yo te ekzekite pwojè dlo BID te finanse yo.

Apati pwòp bilan pa yo, ofisyèl BID yo te kwè konsekans sosyal ak ekonomik pwojè a nan Pòdpè (Port-de-Paix) te pral totalman pozitif, espesyalman paske li te gen posiblite soulaje maladi ki gen rapò ak dlo, ki pi fasil pou moun genyen e ki pi danjere, tankou maladi gastro-entestinal yo. De plis, BID te prevwa yon benefis trè elve nan diminye povrete, prensipalman paske prè yo te pral pèmèt pri dlo bese pou rive jiska 90% pou moun ki pòv yo. Malgre potansyèl gran benefis prè yo – e apre otorizasyon ak ratifikasyon pou ansanm prè a- Etazini te bloke plan vèsman an nan lane 2001, sa ki te efektivman bloke tout posiblite pou projè yo te ekzekite.

Konsekans trajik ak jeneralize aksyon sa yo te fòse òganizasyon nou yo envestige e etabli koneksyon inevitab ki genyen ant sante, dlo ak dwa moun an Ayiti. Li te fòse nou tou rekonèt ke nivo konplisite ak jan de politik nou ekzamine nan rapò sa a, te depase kad Etazini ak BID, paske gen yon long lis lòt peyi, enstitisyon ak aktè ki enplike. Aktè sa yo, an fèt, te jwe wòl obsèvatè pasif – yon pozisyon ki pèdi tout kredibilite depi nan kòmansman 21èm syèk la – pandan Ayisyen tap viktim yon ogmantasyon nan vyolasyon dwa ki pi senp pou yo viv. Ekzanp BID la ekspozè dinamik ki dèyè vyolasyon dwa debaz moun ki pi elemantè nan peyi ki pi pòv nan lemond.

Òganizasyon entè-gouvènmanal yo, pami yo enstitisyon finans entènasyonal (IFI/EFE) ak leta ki fòme enstitisyon sa yo – an fèt, se kominote entènasyonal la- kapab fèmen je yo sou konsekans politik sa yo paske yo pa oblije fè fas ak figi moun k ap mouri oubyen ki pral tonbe malad akòz aksyon yo oubyen inakasyon yo. Majorite kominote entènasyonal la pa ale kay fanmi moun ki pèdi jèn pitit yo akòz maladi ki gen rapò ak dlo, ni yo pa rankontre sa ki malad ak ki pa gen swen medikal oubyen dlo pwòp yo bezwen pou trete yo oubyen pou anpeche manm fanmi yo vin malad. Li pa fòse obsève fanm ak timoun kap mache plizyè kilomèt pou al chèche dlo ki souvan kontamine pou fanmi yo, ni li pa genyen pou li tande mizè paran yo kap lamante chak jou sou kijan yo pral bay pitit yo yon dlo yo konnen ki pral fè yo malad.

Se sa ankètè etid nou an te fè ekzakteman. Nou te fè sondaj ak entèvyou avèk prèske 70 fanmi, e nou te rankontre ak plizyè santèn grenn moun nan Pòdpè (Port-de-Paix) anvan nou te prepare rezilta yo. Sitiyasyon nou te jwenn yo te pi grav pase sa nou te atann okòmansman: nan moman etid la, pat gen rezèwa dlo piblik nan vil la e 14 nan 19 diferan pwen nan vil la kote envestigatè yo te teste kalite dlo a te kontamine ak mikwòb. Yo te jwenn tou ke kapasite pou rive jwenn swen sante te seryezman limite.

Pou nou te kapab entèprete rezilta sa yo, e pou te kapab analize yo nan kad dwa pou moun jwenn dlo, nou te baze sou de (2) disiplin : dwa moun ak sante piblik. Nou kwè metodoloji sa yo nou itilize pou prepare rapò sa-a – ki pa janm itilize konsa nan kad Ayiti- te pèmèt nou konprann e fè yon bilan vyolasyon dwa moun yon manyè ekzak e jeneralize oubyen olistik. Nou espere fason nou itilize lwa entènasyonal ak ekspètiz sante piblik kreye yon diskisyon piblik ki pi rich, ki ka mennen plis refòm, non sèlman Ayiti, men tou nan lòt peyi ki pòv kap rankontre menm kategori defi sa yo.

Anplis li ekzamine eta dwa pou moun jwenn dlo Ayiti, rapò sa ofri rekòmandasyon pou tout aktè ki nan sektè dlo a Ayiti. Nou fè yon apèl a tout pati ki nan sektè dlo a, anplis de gouvènman Ayiti a, pou yo adopte yon apwòch ki baze sou dwa moun nan tout etap entèvansyon yo, soti nan fè bilan bezwen yo ak deside priyorite, pou rive nan ekzekisyon ak suivi. Nou espere si apwòch ki baze sou dwa moun nan itilize sistematikman, non sèlman l ap chanje fason yo pale de Ayisyen pou rive rekonèt li kòm moun ki gen dwa lejitim, men tou sa pral bay Ayisyen plis pouvwa pou yo mande pou ba yo dwa yo, e sa ka rive chanje sitiyasyon dwa moun an Ayiti. Etandone fason apwòch sa a baze sou devlopman pouvwa moun ki gen dwa yo, patisipasyon kominote se yon kondisyon enpòtan. Nou te rekonèt sa nan fason patisipasyon kominote a te vin tounen yon prensip fondamantal travay nou nan Pòdepè. Ekip nou an te fè patisipasyon manm kominote yo nan Pòdpè (Port-de-Paix). Rapò la eseye bay kominote a plis vwa pou yo ka tande li sou teren entènasyonal ak nasyonal yo.

Rezilta nou jwenn yo ka parèt difisil pou konfwonte, men kòm dabitid, pi gwo defi a se jwenn kijan pou rive transfòme rezilta pou yo tounen aksyon. Konsekans aksyon peyi donatè yo ak enstitisyon yo kontwole an majorite yo sou ti peyi yo, mande pou sitwayen nan leta sa yo – wòch ki nan dlo yo- pa vire tèt yo pou yo pa wè. Nou dwe travay pou fè gouvènman nou yo --- ak enstitisyon yo fè pati yo— rann kont, e anplis, nou dwe pran responsabilite pou asire nou dwa pou jwenn dlo tounen yon reyelite nan peyi rich tankou nan peyi pòv. Nou espere w ap vin jwenn avèk nou pou sipòte efò nou pou dwa “wòch nan solèy” ka vin finalman reyalize.

- **Paul Farmer**, Partners In Health (PIH)
- **Margaret Satterthwaite**, Center for Human Rights and Global Justice, NYU School of Law
- **Monika Kalra Varma**, RFK Memorial Center for Human Rights
- **Loune Viaud**, Zanmi Lasante

I. POLITIK POUVWA

Mank dlo pwòp klase trè wo pami anpil pwoblèm dwa moun trajik Ayiti genyen. Nan lane 2002, Ayiti te klase 101-nyèm sou 127 peyi, dapre yon etid ki te kalkile kantite ak kalite dlo fre nan peyi a, prezans endistri tretman dlo ki fin sèvi, ekzistans estrikti legal, tankou regleman ki kontwole polisyon dlo.² Pwoblèm sistèm sèvis dlo Ayiti se pa yon pwoblèm ki devlope nan yon vid; eritaj istwa peyi a, ansanm ak yon mizè ekstrèm ki pa janm sispann, te anpeche pandan lontan gouvènman Ayisyen an gen kapasite pou li bay sèvis dlo pwòp a popilasyon an. Akoz vyolans politik ki toujou afebli li, ak enjerans lòt pati deyò, feblès enstitisyon li yo, ak yon istwa dèt lou li pa janm ka fin peye, gouvènman Ayisyen an pandan lontan pa janm ka fin bay popilasyon an dlo yon fason si – e echèk sa a ki pèmèt sèk sistèm dlo kontamine a kontinye ap siviv, defisyans nan sistèm sanitasyon piblik, defisyans nan sante ak yon mizè kronik.

A. YON NASYON KI AN DANJE: PWA LISTWA AK SITIYASYON JODI A

Republik Ayiti se sèl nasyon ki fonde apati yon revolisyon³ esklav ki te reyisi. Ayiti te deklare endepandans devan Lafrans nan dat premye janvyè 1804, apre 12 lane yon lagè brital ki te touye plis pase 100, 000 ayisyen, e ki te detwi estrikti kolonyal esklavajis la jiskaske dlo pwòp, sanitasyon nesese, swenn sante, ak rezèv manje te pratikman elimine.⁴ Pou reyaji kont revolisyon Ayisyen nan, Lafrans ak Etazini te enpoze yon anbago komèsyal pandan tout kòmansman ane 1800 yo, e sa te sabote tout potansyèl devlopman ekonomik peyi a ki te fèk pran endepandans li, lè li te vin twouve li nan yon pozisyon kote yo te entèdi patisipasyon li nan kominote ekonomik entènasyonal la.⁵

Nan kòmansman 20-tyèm syèk la, Etazini te anvayi Ayiti ki te toujou devaste anba povrete. Pandan okipasyon sa-a, minorite milat yo te rive konsolide kontwòl politik ak ekonomik yo sou Ayiti e yo te rete fòs dominan nan politik nasyonal Ayisyen jiskaske « Pap Dòk » François Duvalier te vin prezidan nan eleksyon 1957.⁶ An kontan peryòd pitit li « Baby Dòk » Jean-Claude Duvalier te fè sou pouvwa, fanmi Duvalier a te enpoze yon diktati brital ki te dire prèske 30 an. Eritaj rejim sa kontinye ap toumante Ayiti jodi a. Duvalier yo rive totalize apeprè \$900 milyon dola ameriken nan prè multilateral ak bilateral, ki se prèske mwatye dèt Ayiti jodi a, e pati enpòtan nan fon sa yo te ale pou pwòp depans pèsonèl yo.⁷

Pandan lontan yo te toujou inyore demand pou padone dèt imoral sa a ; men kèk dènye devlopman montre kèk mouvman ki pwomèt rezilta pi an avan. Nan mwa avril 2008, Chanm Depite Ameriken an nan totalite li (inanim) te pase amandman Hastings nan Atik Jubilee pou Prè Responsab ak Eliminasyon Elaji Dèt an 2008 (Hastings Amendment to the Jubilee Act for Responsible Lending and Expended Debts Cancellation of 2008). Amandman an te otorize Department of Treasury ameriken pou akselere eliminasyon dèt Ayiti te dwe Bank Mondyal, Bank Entè-ameriken pou Devlopman (BID), ak lòt enstitisyon finans multilateral, e pou te mande tou an tout ijans pou te kanpe peman sèvis dèt Ayiti a. Eliminasyon dèt Ayiti touswit ak arè repeman dèt yo te vital pou kanpe repeman yo te ekzije an 2008 yo, ki toujou totalize \$1 milyon pa semèn.

Enstabilite politik te mete yon nyaj sou peyi Ayiti pi resanman. Premye gouvènman ki te pase nan eleksyon demokratikman, avèk Prezidan Jean-Bertrand Aristide alatèt li, te ranvèse nan yon koudeta militè vyolan an Septanm 1991, 7 mwa sèlman apre li te kòmanse manda li. Gouvènman militè ki te vin apre yo te sistematikman piye finans peyi a, pandan yo

t ap simen yon vyolans jeneralize ak enjistis sou popilasyon an.⁸ Demokrasi te retounen Ayiti an 1994 e Aristide te re-enstale sou pouvwa kòm prezidan.⁹ Pou ka rebati nasyon an, Ayiti te fè yon seri lòt prè nan men enstitisyon finans entènasyonal yo ki te enpoze yon seri kondisyon sevè, tankou demand pou privatize antrepriz leta te kontwole yo, koupe depans pou sèvis sosyal, epi liberalize politik komèsyal yo.¹⁰

René Prével vin prezidan apre Aristide, e li te opouvwa soti 1996 rive 2001, kote Aristide vin genyen eleksyon prezidansyèl yo ankò, nan mitan pakèt akizasyon ke eleksyon yo te refè pou syèj plizyè palemantè yo te mal fèt.¹¹ Akizasyon sa yo te okazyone yon diskisyon ki te pral vin dejenere an vyolans politik, e ki te pral koze mepri Ayiti nan politik entènasyonal, ak yon anbago Etazini sou èd pou gouvènman Ayisyen an.¹² Prezidan Aristide depi fevriye 2004 an egzil. Gouvènman Ayisyen an jodi a gen alatèt li Prezidan René Prével ki te eli an fevriye 2006, dezan apre yon gouvènman tranzisyon kontrevèsyal ki pa te genyen yon manda politik.¹³

B. YON ERITAJ DET: YON TI KOUTJE SOU AYITI JOUNEN JODI A

Malgre efò resan gouvènman Aristide ak Prével yo te fè jan pou yo libere Ayiti anba dèt li yo, travay sa a te vin montre yo ekstrèman difisil. Rive nan Septanm 2007, dèt piblik ekstèn Ayiti te \$1.5 bilyon dola ameriken.¹⁴ Malgre amandman Hastings lan ak Jubilee Act la bay lespwa, li twò bonè pou nou gen konfyans yo pral elimine dèt Ayiti a nan yon avni ki pre.

Soti 1991 pou rive 2007, Ayiti peye \$631 milyon dola ameriken bay enstitisyon li dwe, e montan lajan sa a kontinye ap ogmante.¹⁵ Kondisyon pou li kontinye peye lajan-dèt sa a k ap fin afebli li a, fè leta ayisyen pa kapab soutni enfrastrikti sosyal nesèsè pou sèvi bezwen debaz popilasyon, tankou sant sante, dispansè, lopital, sistèm dlo ak sanitasyon, ak edikasyon. Pa ekzanp, an 2005-06, \$25 milyon dola pou bidjè sante peyi a te plis pase de fwa pi piti pase mwatye lajan yo te sèvi pou repeye dèt.¹⁶

Mank kapasite leta ayisyen pou li reponn a kek kesyon sosyal ijan kontinye genyen konsekans katastwof sou sante ak byennèt pèp Ayisyen. Konsekans sa yo espesyalman vizib nan fason maladi moun pran nan dlo se yon bagay ki kouran an Ayiti. Nan ane 1999, se enfeksyon dyare ki te dezyèm kòz lanmò nan tout Ayiti, epi nan mitan enfeksyon sa yo, Òganizasyon Sante Mondyal te estime 90% nan ka yo, se te rezilta konbinezon dlo potab kontamine, sanitasyon move kalite ak move ijyèn.¹⁷ Maladi tankou tifoyid ki pase de yon moun a yon lòt, e ki dire sèlman nan kote ki manke ijyèn ak kote moun pa ka jwenn dlo pwòp, vreman komen e fè tout moun pè li an Ayiti.¹⁸

Pwoblèm sistematik ki frape Ayiti yo pi trajik ankò lè yon moun konsidere konsekans yo gen sou dwa moun an Ayiti. Konsekans depans sosyal limite nan enfrastrikti sosyal rive frape tout moun, eksepte klas sosyal ki anle nan peyi a. Tout aspè vi Ayisyen yo vin touche, moun kap siviv yo se yon batay sa ye chak jou pou 78% popilasyon an kap viv ak mwens pase \$2 pa jou, ak 54% pousan k ap viv ak mwens pase \$1 pa jou.¹⁹ Tout pwoblèm sa yo vizib sou bò kot vil Pòdepè, kote sèvis sistèm distribisyon dlo piblik la pa rive bay popilasyon an resous fondamental sa a.

II. PRE-LAJAN AK DLO: KONEKSYON BANK ENTE-AMERIKEN POU DEVLOPMAN (BID)

A. APESI SOU BANK ENTE-AMERIKEN POU DEVLOPMAN (BID)

BID (oubyen Bank lan) ki te kreye an 1959, se sous prensipal finansman multilateral pwojè devlopman ekonomik, sosyal ak enstitisyonèl nan Amerik Latin ak Karayib la, epi li prete plis pase \$9 milyon chak ane, sa ki fè li se pi gwo bank devlopman rejyonal.²⁰ Konsèy Gouvènè BID la responsab pou dirije aktivite ak administrasyon Bank lan; donk, Konsèy Gouvènè sa-a sipèvizè Konsèy Dirèktè Ekzekitif yo, yo-menm ki responsab tout operasyon Bank lan chak jou.²¹

Sekretè Depatman Trezò Etazini gen wòl Gouvènè nan Konsèy Gouvènè BID yo.²² Dirèktè Ekzekitif ameriken an (USED) nan BID la, se yon ofisyèl nan Depatman Trezò a yo li-menm tou soti nan Depatman Trezò, e li rapòte dirèkteman bay Depatman sa-a. Biwo BID ak biwo Depatman Trezò (Department of Treasury) gen anpil koneksyon, e yo transfere anpil anplwaye antre yo. Etazini gen kontwòl 30 pousan pouvwa vòt nan BID.²³

B. PRÈ LAJAN POU SEKTÈ SOSYAL AYITI

An 1998, Bank lan te apwouve 4 prè pou sektè sosyal pou Ayiti, yonn ladan yo se te pou plizyè pwojè dlo ki te trè nesèsè.²⁴ Pou ede rezoud pwoblèm sistèm sèvis dlo a ki tap fin deteriore, BID te apwouve yon prè \$54 milyon dola ameriken, plis yon sibvansyon \$965 mil pou amelyore dlo potab ak sèvis sanitasyon, e pou etabli yon kad travay pou regilarize devlopman yon sèvis dlo ki fin sèvi. An mèm tan, pwojè a te gen objektif pou li amelyore e alafen soutni kalite ak distribisyon sèvis dlo potab nan 10 zòn nan mitan lavil, nan 5 kominote riral ak nan zòn tou pre zòn mitan lavil yo.²⁵ Pwojè prè sa yo te gen pou objektif pou amelyore “kalite lavi – sitout fanm ak timoun - epi pou redwi frekans maladi ak mòtalite timoun.²⁶ Pòdpe te sipoze yonn nan premye vil kote prè lajan pou pwogram dlo a te kòmanse opere.²⁷

Aprè BID te fin apwouve prè lajan pou sektè sosyal la an 1998, Ayiti te ratifye li nan kòmansman ane 2000, sa kite montre li te fòmèlman aksepte kondisyon prè a. Nan kòmansman ane 2001, gouvènman Ayisyen an peye lajan aryere (lajan li te dwe) bay Bank la, e li te reponn a lòt ekzijans kontra a pou yo te ka debloke prè BID yo. Jeneralman, pwosesis pou debloke prè yo ta dwe kòmanse nan apeprè menm lè a, men gouvènman ameriken an briskeman fè konnen li gen « enkyetid serye » sou vèsman prè yo. Korespondans ki soti anndan gouvènman an gras a yon pouswit an jistis kite fèt kont gouvènman ameriken an atravè Lwa sou Libète Enfòmasyon [Freedom of Information Act (FOAI)], te montre ke enkyetid sa yo te pito a karaktè politik, olye yo te gen rapò ak prè yo oubyen kapasite pou sèvi ak yo. An plis, Depatman Trezò – an akò ak biwo USED ki nan BID la, te fè de aksyon planifye e san rete pou anpeche Ayiti jwenn prè sa yo akòz enkyetid politik sa yo.²⁸ Pwotokòl Akò (Articles of Agreement) BID yo trè klè ke konsiderasyon politik konsa pa dwe konsidere lè l ap prete peyi manm yo lajan.²⁹

Echanj imèl ki te fèt andedan biwo a pandan peryòd sa a klèman montre te genyen diskisyon ki ta fèt dèyè rido, kote gouvènman ameriken an te chèche fason pou li konekte prè yo a kèk etap politik li te vle gouvènman Ayisyen an rive reyalize. Pandan Depatman Trezò Etazini ak biwo USED (biwo aameriken nan Konsèy Dirèktè Ekzekitif nan BID) tap

retade prè yo, yo ofri pou yo debloke yo kòm yon rekonpans pou chanjman politik an Ayiti.³⁰ Olye pou li te suiv Pwotokòl Akò BID – alòske li te pwomèt l ap ba li « tout fòs ak tout rezilta » lè li te vin manm- gouvènman ameriken an te montre tout entansyon li anndan BID pou li konekte vèsman prè yo ak pwòp jan li te defini pwogrè politik.³¹

Ofisyèl nan Depatman Trezò Etazini te al kote Bruce Juba, Konsèye Espesyal nan Biwo Konsèy Dirèktè Ekzekitif BID pou etidye posiblite pou bloke prè yo. Misyè Juba te reponn paske kat (4) prè pat prezante okenn obstak teknik lejitim, epi yo te fin deja apwouve yo, Etazini pat kapab itilize pouvwa veto pou bloke vèsman prè yo.³² Men Juba te sijere gouvènman aameriken an kapab “ralanti” pwosesis vèsman an, kote yo te ka vin genyen menm rezilta ak si yo te bloke vèsman yo.³³

Depatman Trezò Etazini te pran sijesyon Juba a, e – pou li te itilize teknik “ralantisman” an- li te kòmanse prepare yon lèt pou reprezantan li nan USED, Lawrence Harrington pou voye bay prezidan BID la Enrique Iglesias. Byen ke Harrington te voye lèt la sou lòt pretèks, Juba te fè referans a vre objektif lèt la nan yon imèl li te voye bay Depatman Trezò kote li te di: *“Malgre se pa yon fason “san fay” pou bloke debokaj BID yo, l ap rive met kèk lòt gwo moso wòch sou wout la an plis.”*³⁴

Pandan diskisyon sa a tap fèt anndan gouvènman ameriken an, dokiman ki soti nan Depatman Trezò ak BID te montre klèman pat gen okenn rezon valab pou kontinye retni prè yo.³⁵ Malgre sa, kèk tan apre Prezidan Iglesias fin resevwa lèt Harrington nan mwa avril 2001, li dakò ak demann gouvènman ameriken an te fè nan lèt la, e li bloke vèsman an menm lè a, yon aksyon ki te yon vyolasyon dirèk chat BID a.

Rive Oktòb 2001, politik “vèsman o ralanti” Department of Treasury Etazini ak USED a t ap kontinye a te atenn objektif li. BID te jwenn yon jistifikasyon fòmèl pou kenbe prè yo, paske delè nan deblojak prè a te fè Ayiti vin tonbe an reta ankò ase lontan pou yo te ka prezante regleman BID yo ki anpeche Bank la debloke prè bay yon peyi, lè aryere yo (pèman dèt ki anreta) ajoute pandan twò lontan. Rive Novanm 2001, total aryere Ayiti yo te rive \$5.5 milyon (kote plis pase \$1.9 milyon ladan yo se te “frè angajman” – yon frè Bank la ekzije pou kenbe 4 prè ki pa te ko debloke yo) ki vin adisyone e ke Ayiti te dwe, paske BID te refize debloke prè yo.³⁶

Aprè plizyè deklarasyon ofisyèl gouvènman aameriken yo ki te fin montre klèman ke vèsman fon yo te depann de kèk aksyon politik; nan kòmansman 2002, gouvènman Ayisyen an te sispann peman prè BID yo, paske li te konkli BID pat gen entansyon fè vèsman prè yo.³⁷ Kòm Ayiti pat fè peman ankò, aryere li yo vin adisyone pou rive nan yon pwen kote li vin deklanche yon regleman bank la ki plase gouvènman Ayiti a nan yon pozisyon ki te fè li pat elijib pou resevwa vèsman prè yo. Plan gouvènman ameriken pou ralanti vèsman fon yo te mache, e sa te kreye kondisyon pou te pèmèt BID legalman bloke vèsman prè yo yon fason endefini.

Nan otòm 2002, te parèt gen yon mouvman pou te fè vèsman yo, men Ayiti te fè fas a yon pwoblèm likidite negatif a koz sèvis dèt la ak orè vèsman yo.³⁸ Pou aktive yon vèsman rapid sa yo rele Prè Envèstisman Sektoryèl (Investment Sector Loan), ki te pral pèmèt Ayiti gen yon likidite pozitif, yo te enpoze li – pami lòt kondisyon- fòk li te dakò yon Pwogram Siveyans Anplwaye (Staff Monitoring Program oubyen SMP) sou kontwòl Fon Monetè Entènasyonal. Pwogram SMP sa-a te mande pou Ayiti mete sou pye de refòm ekonomik

drastik, tankou sispann sibvansyone yon pati gaz popilasyon an, ki te pral genyen imedyatman yon konsekans negatif sou Ayisyen nan tout peyi a.³⁹

Aprè plizyè mwa negosyasyon, an jen 2003, yo te apwouve yon SMP pou Ayiti. Yon mwa apre, Ayiti te reponn a SMP a, li te mete sou pye refòm ekonomik yo te mande li yo, e li te preske vide rezèv kès li pou li te ka peye \$32 milyon dola pou peman aryere li te gen pou BID, men la ankò gouvènman ameriken te eseye poze plis obstak pou Ayiti.⁴⁰ Sou-Sekretè Depatman Trezò pou zafè entènasyonal, John Taylor, te prezante kesyon akizasyon trafik moun an Ayiti, epi li te esplike ke akizasyon sa yo gen sanksyon pou yo e te pral bloke asistans pou Ayiti.⁴¹

Malgre rezistans gouvènman ameriken an te kontinye, BID te retounen ak pwogram prè pou Ayiti nan mwa out 2003. Pou te retounen ak pwogram nan, yo te fè leta ayisyen menm ekzijans sou Prè pou Envestisman Sektoryèl yo ak rediksyon sèvis prè sosyal yo ankò. Rive nan fen 2003 BID te kòmanse pran mezi pou li fè vèsman prè pou sektè sèvis sosyal yo. Menm nan moman sa a--- dezan apre vèsman yo te sipoze kòmanse fèt --- okenn nan leta manm yo pat janm denonse piblikman aksyon gouvènman ameriken an, an vyolasyon pwotokòl BID la. Tout pandan peryòd BID te ofisyèlman kenbe prè yo, yo te kenbe silans yo, menmsi nan reyinyon prive avèk RFK Center nan kòmansman ane 2003, kèk lòt eta manm te admèt ke aksyon gouvènman ameriken an pat konfòm ak Pwotokòl BID lan; men yo te santi men yo mare akòz pouvwa gouvènman Etazini genyen anndan BID.⁴²

An fevriye 2004 --kèk mwa apre BID te komanse pran mezi pou fè vèsman yo, --- Prezidan Aristide vin pèdi pouvwa a nan mitan akizasyon gouvènman ameriken te koze koze sa dirèkteman oubyen endirèkteman, gras a efò li pou te bloke finansman dirèk pou gouvènman an. Akòz chanjman total ki te fèt nan gouvènman an, yon te sispann vèsman anvan okenn fon te rive jwenn gouvènman Ayisyen an.

Malgre prè yo kounye a nan “faz ekzekisyon,” 10 ane apre BID te apwouve prè BID yo, yo poko ekzekite pwojè dlo a nan Pòdpe (Port-de-Paix), youn nan vil yo kote yo te sipose komanse pwojè dlo a Ayiti. BID deja fè kèk kontra pou pwojè Pòdpe a, men jis nan mwa septanm 2008, konstriksyon an pa te ko kòmanse.

III. YON SISTÈM DLO KI PA TRAVAY AN AYITI⁴³

Karateristik yon sistèm dlo potab ki kraze an Ayiti, se enkapasite li pou li bay popilasyon an dlo potab yon fason efikas. Se sèlman 52.2 % popilasyon ayisyen an ki ka rive jwenn yon sous dlo ki amelyore, e prèske 70% pa ka jwenn dlo potab dirèkteman.⁴⁴ Menm estatistik minim sa yo kapab ekzajere fason ayisyen jwenn bon dlo potab, paske sistèm dlo a travay yon lè konsa pandan tout ane nan zòn riral andeyò yo, li trè difisil pou jwenn dlo pandan sezon sèch yo.⁴⁵ Pwoblèm rive jwenn dlo a agrave ak mank sanitasyon: 27% peyi a genyen sistèm drenaj, e 70% kay yo pa genyen kay latrin (ridimantè) (34.9 percent) oubyen yo pa gen ditou (34.7 percent).⁴⁶ Kontaminasyon dlo ak matyè fekal (poupou) se premye koz maladi.⁴⁷ An plis sa, jan Dokiman Estratejik Kwasans ak Rediksyon Povrete nan Ayiti (Growth and Poverty Reduction Strategy Paper) te jwenn dènyeman, Ayiti ap vin pi mal nan kison dlo potab.⁴⁸

A. Sistèm nasyonal dlo Ayiti

Sèvis Nasyonal Dlo Potab (*Service National de l'Eau Potable*) (SNEP) ofisyèlman responsab pou li jere sistèm dlo andeyò Port-au-Prince.⁴⁹ SNEP anba sipèvizyon Ministè Travo Piblik, Transpò ak Kominikasyon (Ministère des Travaux Publiques, du Transport et de la Communication - MTPTC).⁵⁰ Estrateji nasyonal dlo 2006 SNEP la pou zòn riral yo *Directives Opérationnelles: Stratégie nationale de développement du secteur de l'Eau Potable et Assainissement en milieu Rural*, te rive kreye ak yon finansman Bank Mondyal.⁵¹ Bank Mondyal te jwenn ke malgre “te genyen jesyonè ak pèsònèl motive ak konpetan nan sistèm dlo piblik ayisyen an”, mwayen finansye ak sipò politik manke souvan, e sa limite anpil kapasite ajans sa yo pou yo ranpli menm fonksyon ki fi fasil yo.⁵² Reyalite sa a vin pi konplike lè pa genyen okenn ajans an Ayiti ki responsab dirije efò pou amelyore sanitasyon.⁵³ Yon òganizasyon ki pa travay pou pwofi, FOKAL, te rezime sitiyaasyon an konsa: “Avèk absans direksyon ki klè, òganizasyon ak enstitisyon yo vin devlope de apwòch, teknik ak teknoloji ki diferan – ki menm kontradiktwa gen de lè- sa ki vin kreye yon pakèt varyete sitiyaasyon sou teren an.”⁵⁴

Se sèlman 2 a 8% kay Ayisyen yo ki genyen koneksyon dlo.⁵⁵ Non sèlman yo pa kapab bay dlo potab ki nesèsè, pratikman pa genyen okenn sistèm drenaj oubyen endistri tretman dlo yo fin itilize deja an Ayiti.⁵⁶ Akoz mankman sa yo nan sistèm dlo ak sanitasyon an Ayiti, tout dlo riske kontamine e li nesèsè pou trete dlo sa a lè pou itilize li nan yon kay.⁵⁷ Prèske 70% kay yo pa bay dlo a okenn tretman.⁵⁸ Teknik moun yo pi abitye a, sa vle di pou yo ta bouyi dlo a, vin espesyalman difisil, akoz pri gaz kizin.⁵⁹ Jan yon ekspè dlo nan gouvènman an te di nou, “li nesèsè pou mete ‘potab’ ak ‘pi’ an gimè.” Nou gen dwa di nou rive gen dlo, men ou pa ka pale de dlo potab. Sous dlo yo pa pwoteje, moun pa gen abitud trete dlo a, enfrastrikti a fèb, epi nou gen yon pwoblèm polisyon ki pa janm sispann.”⁶⁰

Kay ki pa ka rive jwenn dlo piblik, achte li nan men lòt pati prive ki vann dlo (nan kamyon-sitèn, nan galon oubyen nan boutèy).⁶¹ Sektè prive dlo a kòmanse seryezman pandan ane 1970 yo e li grandi ak anpil enpòtans depi lè sa a.⁶² Nan anpil vil kamyon-sitèn yo se pami distribitè dlo ki pi enpòtan ki genyen.⁶³ Kamyon sitèn sa yo al plen nan pi oubyen nan lòt sous piblik distribisyon dlo, e rapò yo fè konnen ke se frè yo peye pou mèt ponp dlo yo.⁶⁴ Lè yo fini plen— san yo pa peye kominote kote yo pran dlo a, ni gouvènman ayisyen an — kamyon-sitèn yo al pote dlo a bay mèt sitèn yo.⁶⁵ Enstitisyon ak kay prive ki rich ki gen sitèn yo achte kamyon dlo; kay ki pòv yo depann de pwopriyetè sitèn yo ki achte dlo a pa kamyon e revann li pa bokit.⁶⁶ Genyen kèk pwopriyetè sitèn ki trete dlo a, ou di mwens yo di yo fè sa.⁶⁷ Genyen lòt ki vann dlo a jan yo delivre li ba yo. FOKAL te konkli “popilasyon ki pi pòv yo peye plis pou dlo a, akòz varyete sistèm tarif yo e fason moun yo pa kapab jwenn dlo a tou yon fason regilye.”⁶⁸ Paske manke fon pou gouvènman an ta kapab kontwole sa k ap pase, pa genyen sistèm an plas pou regularize moun nan sektè prive k ap vann dlo a.⁶⁹ Sa vle di pa genyen okenn fason pou kontwole sou kapasite sektè prive a pou li rale dlo nan sous dlo piblik yo, pa genyen regilasyon pou kontwole kalite dlo konpayi prive yo ap vann, e pa genyen okenn posiblite pou konnen si pri yo jis. Genyen rapò ki fè konnen konpayi kamyon-sitèn yo fè anpil pwofi nan anvironman san regleman sa a.⁷⁰

Òganizasyon non-gouvènmantal (ONG) yo trè aktif nan sektè dlo a, kèlkeswa dimansyon yo – soti nan branch lokal gwo òganizasyon devlopman entènasyonal rive nan ti òganizasyon Ayisyen.⁷¹ Yon rezo ONG ki trè aktif nan sektè dlo a se *Plateforme des ONGs en Eau Potable et Assainissement* (PEPA).⁷² ONG sa yo gen tandans konsantre aktivite yo sou bay sèvis dlo.⁷³ Yon ti kantite ladan yo kreye kolaborasyon ak konpayi famasi ak enjenyè pou ka bay tretman sistèm chimik ki senp e efikas nan kèk pwen distribisyon dlo, men rezilta yo pa rive trè lwen: nan zòn andeyò yo, genyen plis ayisyen ki itilize ji sitron olye yo itilize sache

pwodui chimik pou dezenfekte dlo yo.⁷⁴ Se yon kantite neglijab ONG ki fè program sanitasyon oubyen pwogram igyèn.⁷⁵ Sou plan nasyonal, gen kèk ONG ki travay dirèkteman ak SNEP, e gen kèk lòt ki totalman otonòm.⁷⁶ SNEP te fè yon efò pou li te kòdine ak ONG yo nan ane ki te pase yo; an 2006 Plan Estratejik la te ensiste nou nesesite pou ONG yo travay ansanm ak gouvènman an.⁷⁷ Malgre efò sa yo, enkapasite SNEP pou li kowòdone efò sa yo etonan. Moun ki konnen sektè dlo a byen te eksplike ekip investigasyon an ke trè souvan ONG yo kòmanse kèk travay san yo pa avèti SNEP. Konsekans pratik sa a se ranvèsè wòl chak pati yo: nan kèk kominote, SNEP chèche asistans nan ONG ki gen gwo finansman ONG yo ka deside si y ap kowòdone ak gouvènman an ou pa. Mete sou sa, rechèch yo montre anpil donatè ki finanse ONG, pa ekzije yo kowòdone antre yo oubyen ak gouvènman an. FOKAL te chita sou pwoblèm responsabilizasyon pwojè dlo yo lè ONG yo kòmanse : anpil fwa, lè sistèm ONG yo enstale kraze, yo rete san yo pa janm ka sèvi ankò, e tiyo dlo yo rete “vid san espwa” pandan kominote a ap chèche pou responsab sistèm nan ranje pwoblèm nan.⁷⁸ Dirabilite ak antretyen se pi gwo pwoblèm pwojè ONG yo kòmanse Ayiti.

Plizyè Leta donatè finanse pwojè sante ak sanitasyon an Ayiti. Pandan kèk ane, Bank Mondyal ak BID te sipòte SNEP, .Gen peryòd kote Leta donatè yo te santre asistans sou ONG ki aktif nan sektè dlo a.⁷⁹ Plizyè moun ki gen enfòmasyon sou sektè dlo a te rapòte bay ekip anketè yo, anpil fwa donatè entènasyonal yo te finanse ONG yo oubyen ajans Nasyonzini yo ki ka travay nan sektè dlo a san yo pa kowòdone aktivite yo ak SNEP. Nan kèk ka, yo rapòte kèk pwojè Ajans Nasyonzini yo ki aktif nan sektè dlo ak sanitasyon, tankou Fon Nasyonzini pou Dwa Timoun (UNICEF) kite toutan ap travay nan sektè a.⁸⁰ Nan dènye ane ki sot pase yo, Misyon Nasyonzini pa t mete zon ki gen ijans yo anvan. Misyon pou Estabilizasyon an Ayiti (MINUSTAH) te bay finansman pou 41 “Pwojè ki pou Rezilta Rapid” (Quick Impact Projects) ki gen rapò ak dlo, yon total plizyè santèn milye dola ameriken ale nan asistans ti pwojè.⁸¹

B. REFÒM NAN SEKTÈ DLO A

Pandan plis pase dis lane, kesyon refòm nan sektè dlo ak sanitasyon te mennen anpil diskisyon nan mitan gouvènman Ayisyen an ak peyi donatè yo, ak enstitisyon finansman entènasyonal yo tou. Depi 1996 gen yon avan pwojè lwa sou kesyon refòm sektè dlo ak sanitasyon ki an diskisyon.⁸² Gen finansman nan BID ak nan Pwogram Prè pou Envestisman ki prevwa pou Refòm Sektè Dlo Potab ak Sanitasyon.. Avan pwojè lwa-kad la ta dwe: desantralize sistèm dlo ak sanitasyon grasa kreyasyon konpayi rejyonal dlo ak sanitasyon; kòmanse patenarya piblik-prive; kreye yon Direksyon Dlo ak Sanitasyon nan Ministè Travo Piblik; delege responsabilite legal pou sanitasyon bay sektè piblik; pèmèt transfè otorite dlo ak sanitasyon bay sektè minisipal yo, depi ajans ki konsène yo demontre kapasite pou yo pran responsablite e gere l komsadwa.⁸³

An jiyè 1996, yo te kreye Inite Refòm Sektè Dlo Potab (*Unité de Réforme du Secteur de l'Eau Potable*, URSEP) nan *ministè Travo Piblik* pou sipèvizè reform sektè dlo ak sipò finansye BID.⁸⁴ Yo te kreye yon ti inite kowòdinasyon (*Cellule Eau Potable et Assainissement*, anndan URSEP pou jere reyalizasyon plan an. Anba lwa-kad la, otorite nasyonal ki responsab dlo yo te genyen pou disoud nouvo ajans—Office National de l'Eau Potable et de l'Assainissement (ONEPA) ak Conseil de Régulation de l'Eau Potable et de l'Assainissement (CREPA)— te dwe kreye.⁸⁵ Pandan tan sa a, URSEP te responsab pou li finalize fonksyonman kad travay nouvo ajans yo, pwomilge pwotokòl enpozisyon tarif dlo, etabli règleman sou nivo sèvis, fè

aranjman pou desantralizasyon, e kreye règleman pou patisipasyon sektè prive a.⁸⁶ FOKAL te analize lwa kad la, e te konkli malgre li pa t posib pou detèmine si nouvo estrikti a t ap pi efikas pase sa ki te la deja a, sektè yo te refòme a te gen chans jwenn plis patisipasyon kote kominote lokal la.⁸⁷ Nan eleman enpotan nan lwa kad la, se te kondisyon, dapre Bank Mondyal, ki t ap pèmèt komin yo “delege bay sektè prive a, konpayi dlo komin yo ak komite dlo yo, dwa pou bay sèvis livrezon dlo.”⁸⁸ San pa genyen plis enfòmasyon sou aspè reglemantè lwa kad la, li difisil pou fè yo evalye kijan mòd privatizasyon sa a pral fonksyone. Rapò yo fè konnen plan yo prevwa enstalasyon kontè dlo pou “fè konsomatè yo ajè yon fason pi responsab e evite gaspiyaj.”⁸⁹ Direktè Jeneral SNEP la te di ekip anketè yo ta pral enstale kontè dlo yo nan kad pwosesis refòm nan, e kay ki te rantre nan pwogram nan te pral peye pou dlo a dapre volim yo te itilize.

C. SISTEM DLO NAN PODPE (PORT-DE-PAIX)

An 1997, BID te fè yon Bilan Enpak Sou Enviwònman (Rapò Bilan) nan kad Refòm Sektè Dlo Potab ak Sanitasyon ak Pwogram Prè pou Envestisman . Rapò Bilan an te bay yon apèsi rapid sou sistèm nan 10 an anvan ankèt la, e yo te antreprann etid sou fanmi yo ki diskite nan atik sa a. An 1997, Port-de-Paix te gen yon popilasyon 30,000 moun.⁹⁰ Prensipal sous ki te bay dlo moun ka bwè se te Source de Cacao, vil la t ap sèvi ak li depi 1955.⁹¹ Dlo a te ponpe rive lavil la grasa tiyo plastik PVC ki te enstale depi 1980 pou ranplase ansyen tiyo fè ki te enstale depi 1955.⁹² Yo te konsève dlo a nan yon rezèvwa 50 mètr pi wo pase nivo lanmè a, yo te ponpe li nan tiyo prive ak fontèn piblik la vil la.⁹³ BID te konkli “sistèm dlo potab Pòdpè (Port-de-Paix) a pa t fonksyonèl pou te kapab reponn a bezwen debaz popilasyon an nan kesyon dlo.”⁹⁴ An 1997, “sant vil la te resevwa dlo lè dlo a te rive nan vil la, e lòt zòn te resevwa dlo pandan kèk lè pandan semèn nan.”⁹⁵ Kalite dlo a te nan yon eta grav tou dapre evalyasyon yo te fè: analiz BID yo te montre “dlo nan sous Cacao a kontamine ak mikwòb nan yon nivo ki pi wo pase sa OMS rekòmande pou dlo potab, akòz aktivite moun ak aktivite agrikilti nan zòn nan”, teknik klorinasyon plant yo pa t fonksyone ditou.⁹⁶ Sistèm drenaj la tou p at bon menm: “egou yo ak kanal drenaj te p at janm repare ni netwaye jan yo ta dwe. Kòm konsekans, dlo loraj ak ma dlo lapli fòme ma dlo ki vin tounen danje pou sante moun; anpil fwa dlo desann apre lapli.”⁹⁷ Pou kesyon sanitasyon, BID te jwenn yo pa te “ranmase ak jete fatra jan sa ta dwe fèt”, yo te “jete fatra bò lanmè san okenn kontwòl anvironnmanal. Yo te sèvi ak fatra tou pou konstwi ranpa bò Rivyè Pòdpè (Port-de-Paix) pou redwi debòdman dlo a.”⁹⁸

Sou baz enfòmasyon ekip anketè yo te resevwa, li klè sistèm dlo piblik la te vin mal anpil depi BID te fin planifye prè sektè dlo a nan fen ane 1990 yo. Popilasyon vil la pi plis byen rapid, dapre yon ofisyèl gouvènman an te pwojete yon popilasyon apeprè 100,000 moun, ki pa menm kantite menm ak estimasyon 30,000 moun BID te pwojete nan ane 1997.⁹⁹ Lè popilasyon an vin agrandi konsa, se nòmal pou sa gen konsekans tou sou sistèm dlo a; kote pwoblèm ki ta ka poze si moun te sèvi ak twòp dlo, pi gwo enkyetid ki poze pou sistèm dlo nan Pòdpè (Port-de-Paix) a rete nan kesyon sekirite, kantite ak fason pou rive jwenn dlo. Dapre ofisyèl SNEP yo, sistèm piblik la gen dlo pandan sezon lapli a, men pandan peryòd lapli pa tonbe anpil, sistèm dlo a gen pa gen ase dlo ditou pou bay popilasyon an. Nan peryòd sa yo, SNEP divize lavil la an twa zòn, e chak zòn resevwa dlo twa fwa pa semèn. Menm lè gen dlo nan sistèm piblik la, dlo a pa dlo potab. Biwo lokal SNEP la pa genyen ekspètiz, ni pèsònèl, ni materyèl ase pou trete dlo a yon fason regilye. Biwo a dwe tann teknisyen ki soti Port-au-Prince pou trete dlo a. Ofisyèl lokal yo konn blije tann 4 a 5 mwa pou yon teknisyen vini. Ofisyèl lokal SNEP yo dispoze aprann kijan pou yo trete dlo a, men

malgre demann yo, yo pa janm ba yo okazyon pou yo jwenn fòmasyon pou sa. Direktè SNEP nan Pòdpè (Port-de-Paix) a te di ekip anketè enjenyè SNEP anplwye yo se enjenyè sivil ki yo menm pa genyen fòmasyon ki gen rapò ekzak nan jesyon dlo. Ekip anketè yo te vizite chak fontèn piblik Pòdpè (Port-de-Paix) pandan sis semèn yo te pase pandan sezon lapli a. Ekip la pat janm wè dlo menm pou yon fwa nan sistèm dlo piblik a.

Paske pa gen yon sistèm dlo piblik ki fonksyone, antrepriz dlo prive yo distribye dlo bay majorite popilasyon an. Direkte SNEP la nan Pòdpè (Port-de-Paix) te di ekip anketè yo te estime sistèm dlo piblik la te bay 20% dlo moun bwè lavil la, pandan ke sektè prive a te bay 80%. Sistèm dlo prive a te devlope nan yon pwopòsyon kote li febli sistèm piblik la, fè l pa ka sèvi popilasyon an. Malgre plizyè manm nan kominote a te kwè konpayi prive yo te kòmanse ranplase sèvis sistèm piblik la ant twa a sis lane anvan ankèt la te kòmanse. Konpayi sa yo te ponpe dlo nan pi ki bò Twa Rivyè et revann li bay gwo kamyon dlo. Kamyon dlo sa yo yomenm te revann dlo a bay kay ki genyen sitèn oubyen basen. Anpil nan kay sa yo revann dlo a pa bokit bay lòt fanmi nan katye yo. Direktè Depatmanntal Ministè Sante Piblik ak Popilasyon te rapòte bay ekip anketè yo yon etid yon oganizasyon entènasyonal te fè sou kalite dlo nan sitèn prive sa yo an 200 e te jwenn nivo kras ak bakteri yo anpil.¹⁰⁰ Tès dlo ki te fèt pandan yo t ap etidye kay yo montre – eksepte pou yon sèl pi ki te trete dlo li ak sèl - sèl dlo potab ki te disponib pou piblik Pòdpè (Port-de-Paix) a, se te dlo trete yo ki te nan sache.¹⁰¹

Moun ki nan kay ki pòv san lajan pou yo achte dlo vwayaje souvan ale Twa Rivyè pou yo ale chèche dlo pou bwè. Lè yo rive yo fouye twou ki pa twò fon nan yon zòn ki sèch bò rivyè a, epi yo tann pou twou a plen dlo; paske dlo a soti filtre san kras nan tè a, dlo a parèt klè lè ou fèk gade li. Moun yo lè sa a pran dlo nan yon bòl oubyen nan yon goblè pou yo plen bokit yo. Menmsi manm kominote a rele twou sa yo “sous dlo”, mo kreyòl ki vle di “dlo ki soti nan tè”, an reyalyte dlo ki soti nan twou sa yo se dlo rivyè a yo ye sèlman.¹⁰² Ekip anketè yo te obsève fason moun t ap sèvi ak *sous dlo* sa yo bò Twa Rivyè pou yo te pran dlo. Anketè yo te obsève tou bèt tankou bourik ak cheval ki te mare tou pre, ki t ap tann pou yo mennen mèt yo lakay yo. Poupou yo te vizib a rebò rivyè a tou pre kote *sous dlo* yo te fouye yo. Tès dlo yo te fè pandan yo tap fè etid souk yo te jwenn ke dlo sa a te kontamine ak bakteri.¹⁰³ Malgre pa t genyen konpayi prive ki te plen kamyon yo dirèkteman nan rivyè a, estasyon ponp prive te rale dlo nan nap dlo ki bò rivyè a. Anplis *sous dlo* yo, kay ki pa genyen mwayen pou yo achte dlo pou bwè, mete espwa yo sou dlo pi ka pa pwoteje ak dlo lapli.

Dapre yon Rapò 1998 BID sou Bilan Enpak sou Anviwònman, yo estime 5% kay nan Pòdpè (Port-de-Paix) gen sou latrin pou moun fè bezwen yo, e yon kantite anòmal kay pa genyen okenn kote pou yo jete dechè moun.¹⁰⁴ Dis lane apre Rapò Bilan an te pibliye, toujou pa te genyen yon sistèm sanitasyon ki fonksyone nan Pòdpè (Port-de-Paix). Sistèm sanitasyon an tèlman pa bon, sa te fòse kèk fanmi pou yo itilize yon ti kote nan zòn lakòt vil la pou yo fè bezwen sanite yo. Lè sa a, tou ak kanal ki itilize pou fè drenaj vil la vin ranpli ak fatra solid, e moun ka wè kochon ak kabrit k ap fouye nan fatra a. Fatra solid bloke drenaj dlo ki fin sèvi ak dlo lapli, e sa lakòz dlo chita nan basen santi, kote moustik vin kale pitit.

Yon kantite ONG, tankou *Action Contre La Faim, Initiative Développement*, ak plizyè lòt, te gen pwojè dlo nan Pòdpè (Port-de-Paix) oubyen toupre Pòdpè (Port-de-Paix), yo te byen konnen akòz kolaborasyon yo ak SNEP. Malgre se te eksepsyon olye se te pratik nòmal la, Direktè SNEP la nan Pòdpè (Port-de-Paix) te dianketè yo ONG sa yo te kowòdone efò yo vre ak biwo lokal SNEP la. Direktè SNEP la te di anketè yo kèk fwa ONG te finanse biwo li

a, sa te demontre diferans relasyon ant ONG yo ak Ministè Travo Piblik nan sektè dlo a nan Pòdpè (Port-de-Paix).

D. ETA/ESTATI PRÈ BID YO

Nan moman etid la, pwojè dlo nan Pòdpè (Port-de-Paix) prè BID yo te finanse yo ta p vanse nan faz reyalizasyon yo. Yo te fin apwouve kontra pou pwojè yo, men rive nan Septanm 2008, okenn konstriksyon po t ko kòmanse. Prè pou dlo potab yo ak sektè sanitasyon an te sipoze finanse plizyè pwojè nan Pòdpè (Port-de-Paix), tankou pouse pou itilizasyon yon pakèt sous dlo anba tè ki anba mòn nan zòn sid yo, ak reparasyon sistèm ki te la deja. Pi presizeman, yo te genyen pou yo te pran dlo nan yon sous dlo ki te pral mande pou yo te bati yon nouvo estrikti pou te pran dlo ak yon tiyo transmisyon dlo; enstalasyon omwens 5 pwen tou pre tiyo transmisyon an kote yo pral pran dlo a pou reponn a bezwen rural yo; konstriksyon yon rezèvwà; e remete sou pye rezo distribisyon nan vil la.¹⁰⁵ Anplis de sa, pwojè yo te sipoze genyen reparasyon rezèvwà a, tiyo transmisyon dlo ki deja la a, ak tout konstriksyon yon rezèvwà.¹⁰⁶ Anplis, sistèm drenaj dlo loraj koze nan Pòdpè (Port-de-Paix) te gen pou li repare, e yo te gen pou yo te konstwi 27 fontèn piblik nan vil la.¹⁰⁷ Nan lòt travay BID te di l ap finanse nan zòn lavil yo te genyen fouye ak netwaye pi yo ak bay ekipman pou enstalasyon ekipman pou ponpe dlo ak kote pou trete dlo a.¹⁰⁸

Direktè SNEP la nan Pòdpè (Port-de-Paix) te di ekip anketè yo pwojè a te pral genyen konstriksyon kèk kyòs dlo. Enjenyè URSEP la te konfime 35 kyòs te pral bati nan katye pòv Pòdpè (Port-de-Paix). Sit web URSEP a te esplike pwojè ki reyalie ak prè BID te pral fonksyone sou baz regleman yon “TARIF”, ki te pral “baze sou prensip efikasite ekonomik, validite finansye ak jistis sosyal.”¹⁰⁹ Site web URSEP te kontinye eksplike ke tarif peman an yo te pral “baze sou volim,” e ke yo te pral mete kontè nan chak koneksyon, ke se te nan koneksyon kyos ke se te nan koneksyon kay.¹¹⁰ Emmanus Dorval ki nan URSEP te yon jan modifiye prensip la e li te eksplike ke tarif la pou moun ki ka peye plis yo te pral posibelman genyen kèk frè an plis pou ede Ayiti peye prè BID yo, alòske kay ki pi pòv yo te pral peye sèlman tarif ki koresponn a fonksyonman sistèm dlo a.

Yo dwe modifiye prensip peman pwogresif la anvan yo reyalize li an Ayiti. Modifikasyon ki ka nesèsè ka gen pou detèmine ki kantite debaz dlo gratis pou moun ki pòv, deside kijan pou sibvansyone dlo ant moun ki gen gwo revni e moun ki gen revni ki ba, e sibvansyone dlo pou itilizatè ki gen revni ki ba yo.¹¹¹

IV. FOKIS KOMINOTÈ: ETID SOU DWA POU JWENN DLO NAN PÒDPÈ (PORT-DE-PAIX)

A. ENTRODIKSYON

Rive nan ete 2007, kote etid sa a te kòmanse, te gen yon kantite enfòmasyon limite sou kapasite Ayisyen pou yo jwenn dlo potab nan zòn ki te ka benefisye de prè sektè sosyal BID yo. Yo te fè kèk rechèch onivo tout peyi a sou fason moun jwen dlo pwòp, men done sou rechèch sa a pat separe pa minisipalite e pat wè zafè gen dlo a kòm yon dwa moun genyen.¹¹² Pou te adrese mank done anpirik sa a, etid la te eseye dokimanman sistematikman vyolasyon dwa moun pou jwenn dlo nan Pòdpè (Port-de-Paix), Ayiti, jan yo defini nan estanda legal dwa moun entènasyonal yo. Pi espesifikman, etid la te evalye si moun te ka

jwenn dlo a, si yo te ka peye dlo a, e si te gen yon bon kalite dlo ak bon kantite dlo akseptab. Anplis, etid la te vize pou dokimante twòp pwoblèm oubyen diskriminasyon kèk gwoup te jwenn (tankou timoun ak fanm) nan kesyon dwa pou yo jwenn dlo. Etid la te eseye dekri tou efè sante ki te pi prevalan nan kote kalite dlo a te gen plis pwoblèm (tankou nivo elve maladi dyare, mòtalite nan mitan timoun (mòtalite enfantil), eksetera).

B. METOD

Pòdpè (Port-de-Paix) se yon vil kotyè nan rejyon nòdwès Ayiti. Li se kapital *Depatman Nòdwès (Département du Nord-Ouest)*. Popilasyon Pòdpè (Port-de-Paix) a grandi rapidman akòz pwoblèm ibanizasyon. Anplis, dapre estimasyon nasyonal yo, li posib ke prèske 23,000 timoun ki gen pi ba pase 5 lane ap viv nan vil la.¹¹³

Etid la te sèvi ak metòd kantitatif – ki baze sou chif- ak metòd kalitatif. Nou te fè yon ankèt nan plizyè kay nou te chwazi san metòd nan zòn etid la pou te kolekte done kantitatif. Nan metòd kalitatif yo, te genyen obsèvasyon patisipan yo, entèvyou dirèk ak diskisyon gwoup sou yon sijè ak manm kominote yo ak enfòmasyon enpòtan ki abitye ak sistèm dlo yo nan Pòdpè (Port-de-Paix). Anplis, nou te apiye done nou te pran sou kay yo ak done kalitatif nou te pran nan fè entèvyou medikal an pwofondè ak yon dezyèm gwoup kay nou te chwazi san metòd. Etid sa a te pèmèt nou bay enfòmasyon sou enfrastruktir dlo a nan Pòdpè (Port-de-Paix) e konsekans li sou popilasyon lokal la. New York University Committee on Activities Involving Human Subjects (UCAIHS), yon komite Inivèsite New York ki gade aktivite ki gen rapò ak moun, te revize e apwouve konsèpsyon etid la ak pwotokòl konsantman an.¹¹⁴ Yon deskripsyon pi detaye metòd etid la disponib nan rapò konplè a.¹¹⁵

1. Ankèt nan kay yo

Nou te sèvi ak ankèt la nan yon seri gwoup kay nou te chwazi paraza nan Pòdpè (Port-de-Paix), nan zòn ki te pral ka benefisye de amelyorasyon enfrastruktir dlo a si yo te debloke prè BID yo an 2001. Tès gwoupman kay sa yo te deside ak yon zouti sistèm pozisyonman global (GPS an angle) ki rele « Google Earth ». Nou te itilize Google Earth, pou te rekonèt pwen nan kat dijital Pòdpè (Port-de-Paix), dapre limit zòn nou estime ki te pral benefisye pwojè dlo yo te pwopoze a. Kay ki te pi pre pwen GPS la te make, e kay sa a se te premye kay nou te mennen ankèt sou li nan gwoup kay nou te chwazi konsa yo. Anpre kay sa nou te chwazi 3 kay ki te pi pre l yo e kay sa a te vin konplete kantite echantiyon gwoup kay pou nou te ankète yo. Si yon kay pat dakò pou li patisipe nan ankèt la, nou te fè ankèt la ak pi pwochen kay ki nan direksyon nò a. De nan gwoup kay nou te chwazi konsa yo yo pat gen anpil moun ladan yo. Donk nan 12 gwoupman kay ki te rete yo, nou te kontakte 49 kay e 48 te dakò patisipe nan ankèt la, sa ki te ba nou yo to akseptasyon apeprè 98 pousan. Anplis, te gen enfòmasyon ki te manke nan 3 kay, sa ki te kite nou ak yon echantiyon reyèl de 45 kay. Konsèpsyon kesyonè etid la te prepare, e eleman ki te landan li yo te soti pati nan endikatè-kle ak lis verifikasyon yo itilize nan Leta yo ak pou moun ki kontwole Leta e ki te devlope nan Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) – yon sant ki travay sou dwa lojman ak kondisyon yo mete moun deyò.¹¹⁶

2. Diskisyon an gwoup sou yon sijè

Nou te fè diskisyon an gwoup pandan 2 etap nan etid la: anvan nou te kòmanse reyalize ankèt nan kay yo, e yon fwa ankò nan konklizyon etid la. Rekòmandasyon nou te

resevwa nan men manm kominote a nan premye diskisyon an gwoup yo te pèmèt anketè yo yo adapte kesyonè ankèt la nan kontèks lokal la. Anplis, diskisyon an gwoup yo te pèmèt nou kolekte plis enfòmasyon ak done kalitatif pi an pwofondè sou sitiyaasyon dlo a nan nan Pòdpè (Port-de-Paix). Diskisyon an gwoup yo te bay yon espas pou patisipasyon kominotè ak reyaksyon sou objektif etid la.

3. Entèvyou an pwofondè istwa medikal

Pou konplete ankèt sou kay yo, etid la tou te genyen entèvyou an pwofondè sou istwa medikal patisipan yo, ki te ba nou yon kontèks ki pi rich pou nou te ekzamine kijan sitiyaasyon dlo a te afekte sante moun nan Pòdpè (Port-de-Paix). Echantiyon zòn nou te chwazi pou entèvyou sa yo se te yon katye nan sid yon zòn komèsyal enpòtan vil la, e nan nò simitye a ak lopital la. Nou te seleksyone chak 10 kay pou yon entèvyou.¹¹⁷ Nou fè entèvyou ak yon total 160 moun nan 20 kay, nan echantiyon an. Lè nou te fin jwenn estatistik sou chak kay, yon doktè ayisyen ki pale kreyòl byen te itilize yon kesyonè pou te poze tout manm fanmi a ki te la kesyon sou istwa medikal yo.

4. Analiz kalite dlo a

Kalite dlo a te teste ak yon zouti estanda pou teste dlo ki te akseptab pou teren an e ki baze sou estanda US Environmental Protection Agency (EPA) – ajans ameriken ki okipe kesyon pwoteksyon anviwonman. H₂O Watersafe Test Kit –zouti pou teste dlo a- la te bay rezilta sou kalite dlo a.¹¹⁸ Pou ka sèvi objektif etid la, nou te chwazi nivo bakteri nan dlo a kòm endikatè ki te enterese nou. Analize prezans oubyen absans bakteri kolifòm se yon medòd estanda pou evalye ki bakteri ki gen nan dlo, e ki montre tou nivo kontaminasyon fekal (poupou) ki ladan li. EPA te mete estanda pou nivo maksimòm kontaminasyon ak mikwòb yo a zewo, paske nenpòt ki kantite dlo kontamine sa yon moun vale, kapab koze pwoblèm sante negatif.¹¹⁹

C. REZILTA

Data anpirik te analize pou 45 kay ki te seleksyone konsa nan Pòdpè (Port-de-Paix) pou patisipe nan yon ankèt sou dwa dlo. Ankèt la te sitou etidye kantite dlo ki disponib, kalite dlo a, si moun rive jwenn dlo, e si moun ka achte li. Tablo 1 montre prezante done ki montre disponibilite dlo a, kantite ak kalite dlo a nan zòn etid la te fèt. 80% moun ki te reponn yo te di kantite dlo a te oubyen desann oubyen rete menm pandan 5 ane anvan ankèt la te fèt la, pandan 55.6% moun yo te di li te desann. Kantite mwayèn bokit dlo yo te itilize pa jou se sèlman 3 bokit pa jou, oubyen apeprè 15 galon dlo pa jou. Kantite mwayèn moun pa kay/ nan popilasyon nou te etidye a se te 6.5 moun, sa ki te bay yon kantite 9.2 lit dlo (2.43 galon) pa moun pa jou an mwayèn, yon kantite ki definitivman pi ba ke kantite debaz ki nesese pou moun siviv.¹²⁰ Malgre kapasite pou achte dlo a se te yon pwoblèm pou yon gwo majorite popilasyon an, 77.8% te rapòte yo pa t kapab jwenn dlo a kote yo konn abitye jwen li a, menm lè yo te gen ase kòb pou te achte dlo a, yo pa r jwenn li fasil

Tablo 1. Disponibilite/kantite ak kalite dlo: rezilta ankèt nan kay yo

<i>Kantite Dlo</i>		
Pousantaj (%) moun ki rapòte eta kantite dlo a nan pandan 5 dènye ane yo:	Li rete menm jan	24.4%
	Li diminye	55.6%
Kantite bokit dlo yo itilize pa kay pa jou	Kantite mwayèn	3 bokit

Pousantaj (%) moun ki pa kapab jwenn dlo nan kote ou konn jwenn li menm lè kay la gen kòb	Pa kapab jwenn dlo	77.8%
<i>Kalite dlo</i>		
Pousantaj (%) moun ki rapòte eta kalite dlo a nan 5 lane ki sot pase yo:	Rete menm jan	35.6%
	Li diminye	53.3%
Pousantaj (%) ki fè tretman dlo a nan kote yo pran li a (n=39)	Jamè	33.3%
	Kèkfwa	35.9%
	Souvan	15.4%
	Dlo yo achte	15.4%
Pousantaj (%) ki kapab jwenn materyèl tretman dlo a regilyèman (n=20)	Jamè	20.0%
	Kèkfwa	55.5%
	Souvan	25.0%
* Gwosè echantyon an se 45 moun amwens nou ta bay yon lòt chif akòz done oubyen enfòmasyon ki ta manke oubyen kèk pati nan kesyonè a repondan yo te sote yon fason sistematik..		

Dapre rezilta ankèt la, 88.9% popilasyon an te rapòte kalite dlo a te desann oubyen te rete menm jan pandan 5 dènye lane yo, avèk 5.3 % ki te di kalite dlo a te vin pi mal. Sèlman 15.4% te rapòte kote yo te itilize dlo a, anpil fwa dlo a trete, kont 33.3% ki te di kote yo itilize dlo a, yo pa janm trete l. Preske 20% te di yo pa janm ka jwenn materyèl tretman dlo a yon fason regilye. Done sa yo koresponn ak rezilta tès dlo ekip anketè yo te fè: evalyasyon kalite dlo a nan 19 sit diferan nan Pòdpè (Port-de-Paix) te montre 14 te kontamine ak bakteri kolifòm (73.7%) – ki ka endike prezans matyè fekal. Nan 5 sit ki te teste negatif yo, 3 echantyon te soti nan dlo trete ekip investigasyon an te achte nan menm diferan revandè, e yon echantyon te soti nan yon pi ki te kouvri e trete ak sèl, sa ki te fè dlo a te bon sèlman pou lesiv. Se yon sèl echantyon dlo nou te pran nan yon kay ki te teste negatif pou bakteri kolifòm. Yon fanm nan kay sa a te di ekip ankete yo ke mèt basen prive sa a kote dlo a te achte a, te toujou fè kliyan yo konnen avèk anpil fyète ke li toujou trete dlo li a regilyèman. Yon pwèn enteresan pou konsidere, se malgre majorite popilasyon an t ap obsève fason kondisyon dlo a tap agrave, se sèlman 24.4% ki te jwenn okazyon patisipe an piblik nan fason desizyon t ap pran nan reyinyon, nan gwoup katye, komite kominotè, eksetera, sou sistèm dlo nan Pòdpè (Port-de-Paix).

Tablo 2 (ki pi ba a) prezante done ki montre fason moun rive jwenn dlo nan zòn etid la nan Pòdpè (Port-de-Paix). Done yo montre pa gen anpil moun ke gen mwayan ale nan sous dlo ki trete: 8.9% te rapòte yo gen mwayen ale yon pi ki pwoteje; 6.7% te rapòte yo te gen yon koneksyon dlo tiyo piblik pandan senk dènye ane yo; 4.4 % te rapòte yo te gen yon koneksyon dlo tiyo ki nan yon kay; e 4.4% te achte dlo ki nan boutèy.¹²¹ An jeneral, sèlman 26.7% te gen mwayen ale nan yon sous dlo ki te trete. Majorite kay yo, (82.2 percent) achte dlo a nan yon basen prive, ki li menm resevwa dlo kamyon sitèn distribiye nan tout vil la. Baze sou tès ki te fèt pou detekte prezans oubyen absans bakteri kolifòm, dlo nan twa kamyon distribisyon dlo te tounen pozitif, sa ki te montre ke dlo a pa t bon pou moun bwè nan moman yo te vide li nan basen yo.

Tablo 2. Posibilite jwenn dlo: rezilta ankèt nan kay yo

Prensipal sous dlo pou sèvi chak jou ¹²²	Koneksyon dlo tiyo nan kay	4.4%
	Koneksyon dlo tiyo piblik	6.7%
	Pi ki pwoteje	8.9%
	Pi ki pa pwoteje	8.9%
	Koneksyon dlo tiyo prive	2.2%

Wòch nan Soley: Fason yo refize moun dwa yo pou jwenn dlo an Ayiti

	Dlo lapli	11.1%
	Rivyè oubyen sous dlo ki pa pwoteje	28.9%
	Dlo yo achte nan sitèn basen oubyen nan kamyon prive	82.2%
	Dlo yo achte nan boutèy	4.4%
Kantite fwa nou pran dlo pa jou	Mwayèn	2-3 fwa/jou
A kilè yo pran dlo a pandan jounen an	4:01 a.m.-7 a.m.	55.6%
	7:01 p.m.-10 p.m.	2.2%
	10:01 p.m.-1 a.m.	2.2%
	1:01 a.m.-4 a.m.	4.4%
Kantite tan sa pran pou pran dlo a	Mwayèn (n=43)	25-35 minit
	% 35 minit ou plis (n=43)	44.2%

Ankèt la te jwenn yon gwo majorite nan popilasyon an te jwenn dlo nan sous dlo ki pa amelyore. Anplis, rezilta yo montre popilasyon an pase yon bon kantite tan ak resous li ap bwote dlo: kay yo bwote dlo 2 ou 3 fwa (medyan) pa jou e kantite tan medyan pou chak vwayaj pou ale chèche dlo se 25 a 35 minit; 44.2% kay yo pase 35 minit oubyen plis. Sa lese antann kantite mwayen tan moun pase nan bwote dlo nan Pòdpe (Port-de-Paix) se ant 1è tan pou rive 1è tan edmi. Dapre OMS, lè ou gen yon pwèn koleksyon dlo ki yon distans plis pase 100 mètr de kote kay yon moun ye, oubyen tan pou al chèche dlo a plis pase 5 minit, li pas sèten y ap ka bwote kantite minimòm dlo y ap bezwen pou yon moun pa jou, ki se 20 lit.¹²³ Pou 44.2 % popilasyon yo etidye a, koleksyon dlo a te 35 minit oubyen plis; donk, dapre estanda OMS, segman popilasyon sa a “pa genyen aksès a dlo”.¹²⁴

Kay yo te bwote dlo tou pandan lannuit oubyen trè bone nan maten, kote 55.6% te bwote dlo ant 4:00 a.m. e 7:00 a.m., e 4.4% te rapòte yo te kolekte dlo pandan lannuit ant 1:00 e 4:00 a.m. Se plis fanm ak granmoun nan kay yo ki te bwote dlo (57.8 %); an jeneral te genyen ti fi (44.4 %) oubyen ti gason (42.2 %) ki te plis ede yo. Ofèt, 19.2 % moun kite reponn yo te eksplike ke aktivite bwote dlo te anpeche oubyen ralanti timoun yon nan ale lekòl. Posiblite jwenn dlo pwòp nan lekòl yo te trè limite: 73.3 % te rapòte pa t gen dlo lekòl la, 55.3 % te rapòte yo te pote dlo lekòl la, e 60.5 % te achte dlo pandan yo te lekòl la.

Tablo 4 la bay done sou kapasite pou achte dlo – si li abòdab- nan zòn ankèt la; 60.0 % moun yo reponn nan ke pandan 5 dènye ane yo, pri dlo a monte e 17.8% te rapòte pri a te rete menm; 17.8 % te rapòte pri a te bese. Pri mwayen yon bokit dlo se te 5 goud (apeprè \$.13 ameriken). Yon kay estanda nan zòn nan ki te itilize apeprè 3 bokit dlo pa jou tap depanse anviron 105 goud (anviron \$2.65 ameriken) pa semèn, ki plis pase 10 % depans mwayèn kay la pou pwodui nesèsè debaz, ki genyen manje, dlo, depans medikal, ak chabon pou fè manje (konsilte bwat 1 pou revni mwayèn yon kay Ayisyen yo). Anplis 86.7 % te rapòte ke gen de lè yo pat gen mwayen peye pou dlo; mank kapasite sa a te pèsiste menm pou moun ki depanse plis pase 1000 goud (anviron \$25) pa semen pou kouvri bezwen debaz yo. Lè dlo a twò chè, moun yo ale nan Trois-Rivières oubyen nan Rivière Pòdpe (Port-de-Paix) ki ontamine anpil e ki chaje ak fatra pou yo ka reponn a bezwen dlo yo, e sa gen dlo pou bwè (31.1 %). Anplis, genyen kay ki sispann benyen (22.2%) oubyen kuit manje (26.7%) lè yo pa kapab peye dlo a.

Table 3. Posibilite pou jwenn dlo: rezilta ankèt nan kay yo.

Pri yon bokit dlo	Pri mwayèn	5 <i>gourdes</i>
Chanjman nan pri dlo a pandan yon peryòd 5 lane	Pi chè	60.0%
	Mwen chè	17.8.%
	Li rete menm	17.8.%
Eske gen de lè ou pa kapab peye dlo a?	Tout tan	20.0%
	Kèkfw	66.7%
	Jamè	2.2%
	% pami moun ki depanse plis pase 1,000 <i>goud</i> sou bezwen debaz	91.3%
Rezon ki fè nou pa kapab peye pou dlo a	Twò chè	2.2%
	Lòt depans ki nesèsè	2.2%
	Lòt pwoblèm ekonomik	84.4%
Kijan nou jwenn dlo a si nou pa ka peye pou li?	Rivyè	31.1%
	Nou pa benyen	22.2%
	Nou pa kwit manje	26.7%
	Nou achte dlo a kredi	20.0%
	Nou mande zanmi oubyen vwazen	46.7%
Eske kay la depanse plis lajan sou dlo pase sou manje?	Wi	6.7%
	Non	93.3%
Pri dlo a koute pa semen	Estimasyon ki baze sou yon mwayèn 5 <i>goud</i> pa bokit e 3 bokit pa jou	105 <i>goud</i>
	Kòm pousantaj mwayèn depans nan yon kay pou pwodui nesèsè debaz	10%
*500 <i>gourdes</i> = \$14.22 nan dat 1/6/07 (nan moman ankèt la).		

Paske moun pa ka jwenn dlo jan yo ta dwe e paske dlo a pa bon mache nan Pòdpè (Port-de-Paix), f è moun malad anpil. 84.4% kay yo te rapòte omwens sentòm yon maladi enfektye, tankou lafyè (69.1%) ak dyare (19.1 %). Yo te dokimante omwens de lanmò nan 5 lane ki te pase yo; dapre manm fanmi nan kay la, moun sa yo te mouri paske yo pat geri de

maladi a. Yonn nan lanmò yo se te yon timoun 3 lane ki te entènè lopital pou de jou ak yon lafyèv e li pat geri.

Patisipan yo te rapòte ke yo te konn pran sèvis sante nan men yon doktè oubyen yon enfimyè (86.7%) oubyen yon lidè relijye oubyen yon doktè medsin tradisyonèl (11.1 %). Yon majorite swen medikal, an jeneral yo pa kapab suiv tretman yo preskri yo a a koz de depans sa mande (53.0 %). Nou te jwenn majorite kay yo pratike ijyèn debaz: 100% rapòte yo lave men yo apre yo fin itilize twalèt; 97.8% itilize dlo pou fè lesiv; 97.8% itilize dlo pou prepare manje. Nan kay nou te ankète yo, 93.3% rapòte yon benyen yon fwa ou plis pa jou; 100% rapòte yo lave men yo, ak 62.2 % ki lave men yo de ou plis fwa pa jou. Baze sou rezilta rapò a ki montre ke kantite mwayèn bokit dlo yon kay itilize pa jou se 3 bokit, li posib ke moun yo ekzajere kantite fwa yo lave men yo oubyen yo benyen, e sa ka lakòz enfòmasyon an byeze. Men, estimasyon sa yo montre tou ke popilasyon nou te etidye a gen yon nivo konesans rezonab ijyèn debaz.

Bwat 1. Kontèks posiblite pou jwenn dlo

Depans mwayen moun fè pa jou pou dlo se 2.3 *goud*. Baze sou PNB \$400 pa moun (14,200 *goud Ayisyen*), sa montre an mwayèn, popilasyon nou etidye a depanse apeprè 6 % revni li sou dlo pandan yon ane detèmine.¹²⁵ Men li enpòtan pou nou note, se pou yon dlo pa gen yon nivo kalite estanda. Pou depans mwayen moun fè pou dlo pandan period ankèt pou achte 20 lit dlo pa moun pa jou, (minimòm ki akseptab dapre OMS), chak fanmi ta dwe depanse anpremsip apeprè 12 % revni anyèl yo sou dlo.¹²⁶

Pou mete enfòmasyon sa a an kontèks, pou yon fanmi 4 moun k ap viv nan nivo pòvrete nan Etazini (\$20,444 per year),¹²⁷ sa ta ka ekivalan pou mande fanmi sa a depanse prèske \$2,500 pa ane pou dlo yo.

Tablo 4. Rezilta entèvyou istwa medikal apwofondi yo¹²⁸

- Vil Pòdpè (Port-de-Paix) a gen yon gwo lopital piblik—*Hôpital Immaculée Conception*, kote yon bay tout swen sante sou baz yon frè pou sèvis la. Dlo pou bwè ak dlo pou benyen lopital la soti nan menm pi prive ki enfekte ki bay majorite dlo yo itilize nan.¹²⁹
- Entèvyou yo montre yon istwa tifoyid resan pami 2.5 % nan patisipan yo, e nan 15% nan kay kote ankèt yo te fèt.¹³⁰
- Plent pou vant-fè-mal te trè kouran, kote plis pase yon moun sou twa nan moun ki te reponn yo te rapòte sentòm gastroentestinal.
- 18 moun (plis pase 10%) te rapòte yon dyare aktif oubyen resan.
- 9 moun ki te reponn te rapòte sentòm parasitosis.
- 25 % kay yo pat gen okenn dlo nan moman entèvyou a.
- Nou te jwenn senk echantiyon dlo nan 20 kay ki te patisipe nan kesyonè sou sante a; tout te kontamine ak bakteri, menm de echantiyon dlo lapli, sa ki ta ka vle di ke veso ki nan kay Pòdpè (Port-de-Paix) se de sous posib enfeksyon.
- Nan 160 moun ki te reprezante nan ankèt, mwens pase mwayèn te rapòte yo te wè yon doktè nan senk dènye ane yo.

Done nou te kolekte nan istwa medikal apwofondi yo koresponn a done nou te kolekte nan ankèt nan kay yo. Sou 20 kay, 5 pa t genyen okenn dlo disponib nan moman entèvyou a. Anplis, nou te pran 5 echantiyon dlo konsa nan 15 kay ki te gen dlo e ki te patisipe nan entèvyou medikal apwofondi yo. 2 nan echantiyon yo te soti nan dlo lapli, e 3 te soti nan basen prive ki te resewva yo nan kamyon-sitèn; toule 5 echantiyon yo te teste pozitif

pou bakteri. Twa kay te rapòte yon total 4 maladi, ke nou te rive idantifye apre anpil kesyonman sous istwa klinik ak tretman moun yo, kòm ka tifoyid ; donk 15% nan kay ki te entèvyouve yo rapòte yomenm de ka pwobab tifoyid. Yo te rapòte de ka lanmò nan 5 dènye ane yo pami 160 moun nou te rive jwenn istwa medikal yo – tou le de se te jèn moun ki siman mouri ak maladi enfektye.

Nan 160 moun ki te reprezante nan entèvyou istwa medikal yo, mwens pase mwatye te rapòte yo te vizite yon doktè nan 5 dènye ane yo. Kidonk, malgre done ankèt kay yo montre ke moun ki konn abitye bay swen sante a plis pase 85% patisipan yo, se pwofesyonèl ki gen fomasyon medikal, entèvyou kalitatif yo revele ke anpil nan patisipan yo pa kapab jwenn sèvis medikal regilyèman.

V. DWA POU JWENN DLO: ORIJIN AK SA KI DI NAN LALWA SOU SA

Jwenn bon kalite dlo nan bon kondisyon se yonn nan kondisyon ki pi fondamantal pou siviv. Se yon dwa, se yon elemannesesè pou diyite moun. Dwa pou jwenn dlo mache kòtakòt ak dwa pou jwen bonjan swen sante, dwa pou lavi, dwa pou gen yon bon nivo kalite lavi, dwa pou gen kay ki reponn a bezwen ou, dwa pou edikasyon ak dwa pou ka manje.¹³¹

Menmsi dwa pou jwenn dlo pa parèt aklè kòm yon garanti pou moun genyen oubyen souzantandi (enplisit) nan zouti sou kesyon dwa moun yo, Leta yo gen yon obligasyon parapçota lwa sou dwa moun pou li asire yo reyalize. Pou detèmine si dwa moun yo respekte, pwoteje e reyalize, gen twa faktè ki enpòtan ki pou la: disponiblite, kalite ak aksè.

- *Disponiblite* – Sa vle di gen dlo pou moun jwenn. Fòk kantite rezèv dlo pou chak moun sifizan, e fòk li regilye pou moun ka itilize li pou bezwen pèsònèl yo oubyen bezwen domestik yo. Itilizasyon an ka genyen ladan li jeneralman dlo pou bwè, pou sanitasyon, pou lave rad, pou prepare manje, pou bezwen pèsònèl ak ijyenik kay la.¹³² Nan Pòdpè (Port-de-Paix), 77.8% moun ki te reponn yo rapòte yo te gen ase lajan pou yo te achte dlo, men yo pa t ka jwenn dlo achte nan kote yo konn abitye jwenn dlo pou achte a.
- *Kalite* – Fòk dlo ki nesèsè pou bezwen pèsònèl ak domestic la san danje; donk li pa dwe gen danje ki se yon menas pou santé moun.¹³³ 14 nan 19 sit nan Pòdpè (Port-de-Paix) yo te kontamine ak bakteri kolifòm (73.7%).
- *Aksè* – Fòk *tout moun* ka rive jwen dlo, sous dlo ak sèvis dlo yo san diskriminasyon. Aksè a, sa vle di kapab rive jwenn dlo a, gen kat dimansyon ki sipèpoze: aksè fizik, aksè ekonomik, non-diskriminasyon ak aksè a enfomasyon.¹³⁴ 86.7% moun ki reponn yon an Pòdpè (Port-de-Paix) te fèkonnen gen de lè yo pa t kapab peye dlo a.

Dwa ekonomik, sosyal ak kiltirèl, tankou dwa pou jwenn dlo, makonnen ak demokrasi, respè lalwa ak Devlopman.¹³⁵ An Ayiti, se Konstitisyon an-ki garanti respè , lwa entènasyonal yo, parapôta angajman rejyonal ak entenasyonal li pran ak kominote entenasyonal la, e lwa koutimye yo, pwoteje dwa sa yo.

A. DWA POU JWENN DLO PA PARET AKLE NAN KONSTITISYON AYISYEN AN

Malgre dwa pou jwenn dlo a pa garanti aklè nan Konstitisyon Ayisyen an, li gen yon garanti kanmenm paske se premye daw pou genyen ki pou garanti lòt dwa konstitisyon an rekonèt. Konstitisyon 1987 la pwoteje dwa ekonomik, sosyal ak kiltirèl yo.¹³⁶ Konstitisyon

an klè sou garanti dwa lasante, lojman ki akseptab, edikasyon, manje, sekirite sosyal ak travay.¹³⁷ Kidonk dwa pou jwenn dlo a se premye garanti ki pou pèmèt jwi tout lòt yo; chapit k ap swiv yo montre relasyon ki genyen sou kesyon Dwa pou jwenn dlo ak tout lòt dwa yo

1. Dwa pou jwenn dlo nan trete entenasyonal yo

Anplis pwoteksyon ki nan konstitisyon an, lwa entenasyonal yo rekonèt dwa pou jwenn dlo. Gwoup entenasyonal ak rejyonal dwa moun yo, tribunal nasyonal ak entenasyonal yo entèprete dwa pou jwenn dlo a kòm yon dwa ki rantrè aklè nan lòt dwa moun, tankou dwa a lavi, dwa lasante, dwa pou gen yon nivo lavi akseptab, dwa pou manje, dwa pou lojman ak dwa pou edikasyon.¹³⁸ Dwa sa yo parèt aklè nan plizyè zouti Nasyonzini ak nan plizyè zouti rejyonal sou kesyon dwa moun Ayiti ak Etazini te ratifye. Ayiti, ak Etazini te ratifye Akò Entenasyonal sou Dwa Sivil ak Politik (International Covenant on Civil and Political Rights) ki pwoteje, *inter alia*, dwa a lavi, e tou de te siyen Akò Entenasyonal sou Dwa Ekonomik, Sosyal ak Kiltirèl (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), ki genyen, *inter alia*, dwa pou lojman, manje, sante, ak yon nivo lavi ki akseptab.¹³⁹

2. Dwa pou jwenn Dlo nan Lwa Koutimye Entenasyonal

Anplis de sous lwa domestik ak entenasyonal nou site pi wo yo, dwa pou jwenn dlo pwoteje nan lòt zouti legal entenasyonal. Zouti sa yo bay endikasyon itil sou nòm kominote entenasyonal la aksepte, e demontre prèv yon volonte politik pou fè moun rive jwenn dlo kòm yon priorite. Anplis, dispozisyon nan kèk zouti entenasyonal vin rive genyen nivo lwa koutimye entenasyonal, sa ki vin kreye yon obligasyon legal pou Leta yo.

Lwa koutimye entenasyonal soti nan yon konsansis ki klè ant Leta yo sou yon regleman legal, ki vin manifeste nan konpòtman jeneral Leta yo, ki mache ak yon konsyans, yon obligasyon legal pou respekte regleman sa a, ki pote non *opinio juris*.¹⁴⁰ Komite Nasyonzini sou Dwa Ekonomik, Sosyal ak Kiltirèl (The UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights - “ESCR Committee”) te jwenn ke yon baz minimòm dwa ekonomik, sosyal ak kiltirèl te vin tounen lwa koutimye entenasyonal, e yo te vin kreye yon obligasyon pou tout Leta, depi li te siyen oubyen ratifye yon trete ki pwoteje dwa sa yo ; se pozisyon anpil entèlektyèl adopte.¹⁴¹ Anplis, lwa koutimye entenasyonal pwoteje dwa a lavi, e kòm yon eleman nesèsè a dwa a lavi, dwa pou jwenn dlo pwoteje aklè nan dwa koutimye entenasyonal.¹⁴²

Pami zouti entenasyonal ki ka reflekte lwa koutimye entenasyonal la, ki pwoteje dwa pou jwenn dlo, menmsi li pa parèt aklè nan tout ou jwenn Deklarasyon Inivèsèl Dwa Moun, Deklarasyon sou Dwa Devlopman, ak Objektif Devlopman Milènè (Universal Declaration of Human Rights, the Declaration on the Right to Development, and the Millennium Development Goals).¹⁴³

VI. OBLIGASYON LETA YO POU PWOTEJE DWA AYISYEN POU JWENN DLO

Si pa genyen responsablite, dwa legal yo p ap bay moun yo okenn pwoteksyon. Responsablite pou reyalize dwa yo makonen ak tout dwa legal yo. Jeneralman, gouvènman chak Leta pote responsablite pou li asire pwoteksyon ak respè dwa moun ki sou teritwa li, oubyen alò ki rantrè anba jiridiksyon li. Obligasyon yon Leta pou fè respekte dwa moun

aplike tou lè Leta sa a ap aji kòm manm yon òganizasyon miltilateral oubyen entenasyonal tankou Nasyonzini oubyen Bank Mondyal.¹⁴⁴ Nan sans sa a, manm kominote entenasyonal yo pote yon pati nan responsablite pou fè respekte dwa moun endividyèlman a travè lemond.

Obligasyon Leta pou fè respekte dwa moun baze sou lalwa nasyonal, rejyonal ak entenasyonal – ki yo tout kodifye nan trete e devlope nan lwa koutimye entenasyonal. Seksyon sa a konsantre sou lwa entenasyonal dwa moun ki anndan trete yo. Lè yon gouvènman dakò pou li konfòme li a yon trete entenasyonal dwa moun, gouvènman sa pran responsablite yon seri obligasyon ki angaje li. Lè yon Leta *siyen* yon trete, Leta sa a oblije evite nenpòt ki aksyon ki ta ka kontrè ak entansyon ak objektif trete sa a, e lè yon Leta *ratifye* yon trete, Leta a aksepte devwa ki nan trete a, e oblije pran aksyon touswit pou fè aplike dwa ki nan trete a.¹⁴⁵ Anplis, menm si yon Leta pat syen oubyen ratifye yon trete dwa moun, li toujou genyen obligasyon ki soti nan lwa koutimye entenasyonal, ki pwoteje dwa moun ki pi fondamantal yo, e ki yon manyè jeneral, konsène tout Leta yo.

A. KALITE DEVWA YO

Trete dwa moun yo jeneralman presize 3 diferan kategori devwa ki gen rapò ak dwa ki tabli nan trete a: responsabilite pou respekte, responsabilite pou pwoteje, responsabilite pou ekzekite.

- i) Respè* – obligasyon *respekte* a mande pou gouvènman yo pa twouble oubyen entèfere dirèkteman oubyen endirèkteman nan fason moun ap jwi dwa yo.
- ii) Pwoteje* – obligasyon pou *pwoteje* a mande pou gouvènman yo prevni lòt moun vyole dwa moun. Sa vle di leta dwe pran aksyon pou prevni, envestige, e pini moun, konpayi oubyen lòt gwoup ki vle atake dwa moun endividyèlman.
- iii) Ekzekite* – obligasyon *ekzekite* a mande pou gouvènman yo adopte nenpòt mezi ki nesèsè pou rive reyalize totalman dwa moun pou tout moun. Sa vle di yo pral mande gouvènman yo pou yo bay sibvansyon, sèvis, oubyen lòt asistans dirèk bay moun ki pi fèb oubyen ki pi nan bezwen yo nan yon sosyete lè yo pa gen lòt mwayen pou yo jwenn dwa sa yo.

B. OBLIGASYON GOUVENMAN AYITI

Gouvènman Ayisyen an responsab an premye pou li garanti e respekte dwa tout moun Ayiti.¹⁴⁶ Tout Ayisyen *gen dwa*, gen yon kantite avantaj byen espesyal, e leta ayisyen, an premye *moun/gwoup gen obligasyon garanti avantaj sa yo*. Enkapasite anpil ayisyen pou yo jwenn menm pi piti nan avantaj sa yo vle di ke yo retire ayisyen dwa konstitisyonèl li nan domèn sosyal ak ekonomik, e lòt dwa ki soti nan trete ki garanti dwa sivil ak politik debaz tankou dwa a lavi, libète pèsònèl ak sekirite.¹⁴⁷

Konstitisyon ayisyen an mande pou gouvènman an rekonèt e pwoteje dwa ayisyen pou yo jwenn la sante, lojman desan, edikasyon ak manje.¹⁴⁸ Paske dwa pou jwenn dlo se yon pati enpòtan nan dwa sa yo, gouvènman ayisyen an gen yon responsabilite pou li asire dwa jwenn dlo a respekte totalman nan ansanm lwa ak politik nasyonal li yo. Yon estrateji nasyonal dlo dwe elabore kijan dwa pou jwenn dlo a dwe konkretize e li dwe genyen objektif, politik ak delè presi pou li ka aplike.¹⁴⁹

Ayiti fè pati ICCPR, CEDAW, CRC, Regleman OEA yo, ak Konvansyon Ameriken an; li responsab donk tout obligasyon ki anndan chak trete sa yo. Gouvènman Ayisyen an te

siyen, san li po t ko ratifye Kontra Entènasyon sou Dwa Ekonomik, Sosyal ak Kiltirèl ak Pwotokòl San Salvador (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and the Protocol of San Salvador) ki tou le 2 bay lis plizyè nan dwa ki pale nan rapò sa a; kidonk trete sa yo pa angaje gouvènman Ayisyen an. Men kòm yon siyatè, Ayiti gen pou obligasyon pou evite aksyon ki ka defèt entansyon ak objektif trete sa yo.¹⁵⁰ Anplis, etandone Konstitisyon Ayisyen an pwoteje dwa lasante ak dwa manje moun, gouvènman Ayisyen an gen yon obligasyon pou asire satisfaksyon - omwens – nivo minimòm ki esansyèl pou chak dwa sa yo, e dwa pou rive jwenn dlo se yon pati entegral dwa sa yo.

Rechèch nou pa t jwenn okenn prèv ki montre gouvènman ayisyen an te volontèman anpeche moun rive jwenn dlo, yon aksyon ki te ka rive fè moun pèdi lavi yo. Olye sa, genyen endikasyon gouvènman ayisyen an te travay ak resous li genyen pou rive pote dlo pwòp nan plizyè kominote nan peyi a. Gouvènman Ayisyen kontinye gen obligasyon kan mèm pou li pran tout mezi ki nesèsè pou li respekte, pwoteje ak reyalize dwa dlo an Ayiti. Sa mande pou li chèche èd entènasyon ak koperasyon tout kote sa posib, e pou li itilize resous ki disponib yo pou travay pou tout moun ka jwenn dlo rapid rapid

C. OBLIGASYON KOMINOTE ENTENASYONAL LA

Aplikasyon Lalwa sou kesyon dwa moun se pa sèlman responsabilite gouvènman Ayisyen an. Pandan gouvènman an se li menm ki dwe garanti an premye dwa Ayisyen, kominote entènasyon la pa rete san obligasyon e li genyen yon wòl vital pou li jwen pou asire respè debaz Ayisyen.¹⁵¹

Obligasyon respekte trete sou kesyon dwa moun pa sèlman dwe aplike anndan teritwa Leta ki ratifye yo, men tou andeyò fwontyè yo tou, a travè konsèp jiridiksyon an,¹⁵² e nan aksyon Leta sa yo tou kòm manm kominote entènasyon la. Sa vle di Leta yo dwe pwoteje dwa tout moun ki nan teritwa yo oubyen anba jiridiksyon yo, e asire aksyon yo o nivo entènasyon koresponn ak obligasyon yo pou pwoteje dwa moun.¹⁵³ Pou sa ki gen rapò ak dwa pou moun jwenn dlo, dènye obligasyon sa a vle di Leta yo dwe evite “aksyon ki ka jennen, dirèkteman oubyen endirèkteman, posiblite pou moun jwi dwa pou jwenn dlo nan lòt peyi.”¹⁵⁴

Aksyon yon leta onivo entènasyon kapab pran diferan fòm, men sa ki pi enpòtan nan atik sa a, se sityasyon kote kèk Leta aji pou kont yo onivo entènasyon e lè yo aji kòm manm òganizasyon entènasyon, espesyalman kòm manm enstitisyon finansman entènasyon (EFE/IFI an anglè). Dwa moun nan plizyè kote nan lemon – e pami yo dwa pou moun jwen dlo- dirèkteman sibi konsekans aksyon kèk Leta pran onivo entènasyon a travè òganizasyon entènasyon, pwogram devlopman, e pi enpòtan nan atik sa a, enstitisyon finansman entènasyon (EFE/IFI) yo. Rekòmandasyon Maastricht yo (The Maastricht Guidelines), ke ekspè entènasyon dwa moun devlope pou klarifye ki aksyon yon Leta kote ki gen vyolasyon dwa ekonomik, sosyal ak kiltirèl moun, declare ke devwa Leta yo pou pwoteje dwa moun rive tou nan “partisipasyon yon an òganizasyon entènasyon yo, kote y ap aji kolektivman.”¹⁵⁵

Aksyon IFI yo pran, nan fason Leta manm yo otorize yo, kapab dirèkteman ede nen fè respekte dwa moun yo, a travè pa ekzanp finansman konstrikasyon enfrastrikti ki nesèsè pou distribiye ak trete dlo a. Yon lòt kote, aksyon EFE yo pran, kapab atenn kapasite pou moun yo jwi dwa moun yo, lè pa ekzanp, gen ekzijans ki fèt pou gouvènman yo redwi sou

pwogram sosyal yo oubyen privatize sèvis esansyèl yo kòm yon prekondisyon pou resevwa fon oubyen frè. Nan ka sa yo, aksyon EFE yo kapab jennen objektif Leta sa a vize pou li ranpli obligasyon respè dwa moun li.¹⁵⁶ Pou yo kapab asire aplikasyon dwa pou jwenn dlo a yon fason kòrèk, fòk yo fè Leta manm EFE yo reponn a aksyon yo pran a travè EFE yo ki genyen yon konsekans dirèk sou kesyon dwa moun ki rete andeyò teritwa pa yo.¹⁵⁷ O minimòm, Leta manm yo dwe respekte devwa yo pou yo *respekte* dwa moun nan aksyon yo kòm man EFT yo.¹⁵⁸

Komite Dwa Ekonomik Sosyal ak Kiltirèl yo (DESK Komite),— ki responsab pou entèprete ak swiv kijan yo respekte ICESCR la— te fè konprann aklè Leta yo gen obligasyon vizavi dwa moun lè y ap aji kòm manm EFE yo.¹⁵⁹ Nan kesyon dwa pou jwenn dlo a espesyalman, Komite a te note nan Kòmantè Jeneral No 15 (General Comment No. 15), “Leta manm ki nan enstitisyon finansman entènasyonal yo, espesyalman Fon Monetè Entanasyonal, Bank Mondyal, ak Bank Devlopman Rejyonal yo, dwe pran mezi pou asire dwa moun pou jwenn dlo respekte nan regleman prè yo, nan akò kredi yo ak lòt mezi entènasyonal.”¹⁶⁰ Leta manm BID yo rantrè anndan kategori sa yo, e kòm manm, yo asire yo Leta ki manm BID yo pa pran aksyon ki pèmèt moun jwi dwa yo pou yo jwenn dlo. Kòmantè Jeneral No 15 (General Comment No. 15) eksplike pi lwen “dlo pa dwe janm itilize kòm yon zouti presyon politik ak ekonomik.”¹⁶¹

Natirèlman, Leta yo genyen obligasyon pou fè respekte dwa moun sèlman paske yo siyen yon trete pou yo respekte obligasyon sa yo, oubyen paske lwa entènasyonal rekonèt obligasyon sa yo. Anpil nan Leta manm EFE yo te ratifye trete debaz respè dwa moun. An reyalyte, majorite manm Gwoup Bank Mondyal ak Fon Monetè Entanasyonal (FME) yo se manm ICESCR ak ICCPR tou, e anpil nan Leta sa yo ekzèse de gwo pòsyon dwa vote yo avèk detèminasyon.¹⁶² ICCPR te ratifye lajman— menm pa Etazini — e yo ka konsidere li bay pwoteksyon pou dwa pou jwenn dlo kòm yon eleman nan dwa lavi, ki se yon dwa santral pou ICCPR. Anplis, tout peyi Inyon Ewopeyen yo te ratifye ICESCR la, ki fè yo oblije respekte pwovizyon li yo. Byen ke Etazini pa ratifye ICESCR la, li te siyen trete a, donk li dwe sispann aji yon fason ki ka sabote objektif ak fonksyon trete a.¹⁶³ Anplis, anpil Leta manm BID yo se manm Òganizasyon Eta Ameriken yo (OEA) kote Leta yo kapab ratifye trete rejyonal, tankou Konvansyon Ameriken oubyen Pwotokòl San Salvador. Anplis desa, jan sa te diskite anvan an, eleman debaz minimòm dwa ekonomik ak sosyal pi enpòtan yo konsidere kòm lwa entènasyonal koutimye, ki genyen efè menm sou eta ki pa ratifye yo, tankou Etazini.

Aksyon Etazini poze nan bloke prè devlopman BID te mete a kote pou pwojè dlo Ayiti yo se yon vyolasyon dirèk respè dwa moun li ye.¹⁶⁴ Pèp ayisyen an te viktim nan de fason akoz aksyon sa a. Ayiti soufri akòz blokaj prè yo, ki esansyèl pou devlopman sektè dlo a. Anplis de sa, Ayiti sèvi ak bidjè li pou peye aryere, nan espwa yo te pral debloke prè yo, e BID te pral kenbe pwomès li pou reyalyze pwojè dlo yo. Kidonk blokaj prè yo vin genyen konsekans pi grav sou pèp Ayisyen an, paske non sèlman yo refize Ayiti prè yo, men tou li vin rete san fon ki te nesèsè pou l reyalyze pwòp pwojè sosyal pa li ak bidjè li. Nan ka sa a, akòz aksyon li, Etazini te kontrarye nèt kapasite Leta Ayisyen an pou respekte dwa Ayisyen genyen pou l jwenn dlo, ki fè li te manke a devwa li pou li respekte dwa popilasyon an. Yon mank respè parèy, etandone entansyon ak objektif trete a kidonk sa Etazini limenm siyen oubyen patisipe kòm leta manm, kont Ayiti se yon vyolasyon klè lwa entènasyonal yo..

VII. REKOMANDASYON: ADOPTE YON APWOCH KI BAZE SOU DWA MOUN

Pandan plizyè ane, BID te bloke prè ki te espesyalman prevwa pou pwojè dlo an Ayiti, sa ki te poze konsekans grav. Atik sa a dokimante konsekans sa yo e demontre kijan lè yo bloke prè sa yo, sa dirèkteman sabote kapasite gouvènman an pou li respekte, ak ranpli devwa li nan kesyon dwa pou moun jwenn dlo. Pandan gouvènman an se premye responsab pou asire dwa sa a, lòt aktè enpotan, tankou enstisyon finansman entènasyonal yo (IFI), eta etranje yo, òganizasyon non-gouvènmantal ak konpayi prive yo gen yon wòl pou yo jwe nan rezoud kriz dlo Ayiti a. Pou asire yon solisyon dirab, nou rekòmande ke anplis gouvènman aysiyen an, tout lòt aktè sa yo adopte yon apwòch ki baze sou respè dwa moun pou devlopman ak reyalizasyon pwojè dlo. Yon apwòch konsa ap amelyore kapasite gouvènman Ayisyen an pou bay sèvis sa yo, e l ap ogmante dwa popilasyon an pou kapab jwen dlo ki san danje e an kantite sifizan.

Seksyon sa a bay yon espikasyon rezime yon apwòch devlopman ki baze sou respè dwa moun, e fè kèk konsiderasyon sou sa apwòch sa a vle di pou sekirite dlo an Ayiti.

A. APWOCH KI CHITA SOU RESPEDWA MOUN¹⁶⁵

Yon apwòch devlopman ki chita sou respè dwa se yon kad konseptyèl ki baze sou lwa dwa entènasyonal moun ak metodoloji. Li entegre nòm, estanda ak prensip lwa dwa entènasyonal moun nan plan, politik ak pwosesis devlopman. Dapre lwa entènasyonal, chak leta dwa respekte, pwoteje e reponn a dwa moun k ap nan jiridiksyon li. Pou yon eta teritoryal, (nan ka sa a, Ayiti), gouvènman an responsab pou fè respekte dwa moun, grasa mwayen tankou tribunal, pwosesis elektoral ak dialog ak sosyete sivil la. Men, nan peyi tankou Ayiti, ki trè andete e ki depann de èd etranjè pou yon gwo pòsyon nan finansman yo, lòt aktè non-etatik ak lòt peyi enfliyanse anpil fason moun jwi dwa yo. Aktè sa yo dwe montre rezilta patisipasyon yo sou dwa moun nan peyi pòv, menm si nan majorite ka yo estanda ak mwayen pou verifiye sans responsablite yo pral diferan ak mwens dirèk pase jan gouvènman Ayisyen an ka reyalize li.

Pou elimine tout posiblite separasyon ant pwoteksyon ak sans responsablite a, tout aktè ki enfliyanse fason pou moun jwi dwa yo an Ayiti, dwe adopte yon apwòch devlopman ki baze sou respè dwa. Yon apwòch devlopman ki baze sou respè dwa pran avantaj sou devwa Leta genyen sou kesyon lwa dwa entènasyonal moun, e rekonèt ke òganizasyon entè-gouvènmantal, òganizasyon non-gouvènmantal ak sektè prive a dwe sipòte kapasite Leta ki pòv yo pou yo ranpli devwa respè dwa moun yo. Malgre yon apwòch ki baze sou dwa moun mande patisipasyon plizyè aktè, se moun nan ki se objektif prensipal li. Objektif final you apwòch ki baze sou dwa moun, se rive bay moun yo pouvwa pou yo chanje pwòp vi pa yo – gras a aksyon pa yo, e a travè enstisyon ki reprezante yo oubyen ki enfliyanse vi yo, Yon apwòch ki baze sou respè dwa moun ede sa fèt, paske li mande anpil lòt kondisyon, pou yo konsilte popilasyon an regilyèman sou kesyon devlopman – kote yo ka bay lide yo sou konsepsyon pwojè yo, e asire yo fè modifikasyon ki nesèsè pou pèmèt yo jwenn rezilta maksimòm nan kesyon respè dwa moun. Yon apwòch ki baze sou respè dwa moun pèmèt yo tandè e koute vwa pèp Ayisyen an nan koulwa gouvènman, nan ajans ak òganizasyon prive yo entènasyonal yo ki enfliyanse kesyon dwa moun yo. Men yon estrateji pou bay moun ki gen dwa yo kapasite pou yo mande dwa sa yo ka fè sèlman yon pati nan travay la – yon gouvènman dwe reponn a obligasyon li pou li fè aplike respè dwa moun pou popilasyon

li a, e ajans entènasyonan yo pa kapab sabote plan yon gouvènman pou li ede popilasyon an jwi dwa sa yo, jan sa dokimante nan atik sa a.

Pou sa ka fèt, bay moun ki gen dwa yo se sèlman yonn nan senk gran prensip yon apwòch devlopman ki baze sou dwa baze:

- *Bay moun yo pouvwa pa yo:* Yon apwòch ki baze sou respè dwa moun chanje diskou devlopman charite a pou moun yo ka deside sa ki bon pou yo. Olye yo gade ajans kap fè donasyon yo kòm filantropis, yo gade moun kap benefisye asistans devlopman an kòm moun ki gen dwa. Pouvwa nan relasyon an vin pase de moun/gwoup ki gen devwa yo, ki gen responsabilite pou kreye mwayen pou moun jwenn dwa yo, a gwoup ki gen devwa yo, ki kounye a pa moun k ap resevwa donasyon charitab, men moun ki rive jwenn sa yo sipoze resevwa legalman.
- *Endivizibilite ak Entèdepandan*¹⁶⁶: Yon apwòch ki baze sou dwa moun konsidere tout aspè yon seri dwa ki endivizib, entèdepandan e ki makonnen youn ak lòt (sivil, kiltirèl, ekonomik, politik, ak sosyal) e yo rekonèt ke yon politik ki gen konsekans sou yon dwa pral nesèman gen konsekans sou lòt dwa yo.
- *San-diskriminasyon e Atansyon a Gwoup ki pi Fèb yo:* Yon apwòch ki baze sou respè dwa vle di pou chak patisipan yo mande: ki moun ki pi fèb, e sou ki baz? Yo dwe bay yon atansyon espesyal a gwoup yo konn abitye kite a kote lè y ap pran desizyon politik yo, e yo konn refize bay sèvis debaz.
- *Sans responsablite:* Yon apwòch ki baze sou respè dwa idantifye moun ki gen dwa yo, a kisa yo gen dwa, e moun/gwoup ki gen devwa yo e ki responsablite yo. Apwòch la gade obligasyon pozitif moun ki gen devwa yo (pou pwoteje e pou ranpli devwa yo) e obligasyon negatif (pou respekte, oubyen pou evite fè vyolasyon. Nan yon apwòch ki baze sou dwa, devlopman an sispann rete baze sou charite, e li tounen pito yon obligasyon dwa moun, ki ekzije moun/gwoup ki gen devwa yo, vin responsab. Sans responsablite a tonbe dabò sou gouvènman Ayiti a, men tou li gen rapò ak eta donatè yo ak aktè prive yo (sa k ap bay sèvis piblik yo) an fonksyon kalite objektif yo ak nivo obligasyon yo nan travay yo gen pou fè a. Sans responsablite a aplike nan tout nivo,— depi nan pi wo nivo moun k ap pran desizyon yo pou rive nan depatman oubyen nan moun ki rantre nan reyalizasyon pwojè a – nan tout etap devlopman li, tankou konsepsyon, otorizasyon, adopsyon, reyalizasyon, ak rezilta. Transparans endispansab pou rive genyen yo pi gwo nivo sans obligasyon responsabilite. Pa ekzanp nan ka eta donatè yo, pati ki gen enterè nan travay la dwe kapab jwenn enfomasyon sou distribisyon resous yo epi rezilta èd ki bay la pou analize efikasite li ak rive redwi koripsyon.¹⁶⁷
- *Patisipasyon:* Yon apwòch ki baze sou respè dwa mande pou moun ki gen devwa yo asire yo gen yon nivo patisipasyon nan sa k ap fèt nan kominote yo, sosyete sivil, minorite, natif peyi a, fanm al lòt gwoup ki konn majinalize, oubyen mete sou kote. Patisipasyon sa a dwe aktif, lib e fòk li gen sans reyèl; kèk kontak ofisyèl ak moun ki benefisye pwogram nan pa sifi pou fè li gen sans reyèl. An plis, fòk patisipasyon an fèt nan chak nivo pwosesis devlopman an, depi nan premye bilan bezwen yo ak idantifikasyon pwojè a, pou rive nan planifikasyon, reyalizasyon ak evalyasyon.¹⁶⁸ Nan ka gwoup ki pi fèb oubyen ki dezavantaje yo, patisipasyon an ka mande kèk aksyon pou redwi inegalite oubyen inegalize ki ekziste nan etrikti yo, e menm bay tretman preferansyèl a gwoup sa yo. Menm jan pou sans responsablite a, transparans nesè pou ede e jwenn vrè patisipasyon.

B. APWOCH PWOJE DLO KI BAZE SOU DWA AN AYITI

Gouvènman Ayisyen an responsab an premye pou li asire dwa pou moun jwenn dlo a an Ayiti. Pou li kapab respekte obligasyon dwa entènasyonal moun, e pou li asire yon fondasyon solid pou dwa jwenn dlo an Ayiti, gouvènman Ayisyen an dwe devlope yon estrateji nasyonal dlo ki swiv yon apwòch ki baze sou dwa. Apwòch sa a dwe entegre senk prensip nou dekri anvan yo, avèk pou objektif pou rive konkretize dwa ki garanti nan Seksyon V ak VI. Estrateji a dwe ofri tou yon kad travay ki pran an konsiderasyon yon fason satisfèzan wòl diferan aktè yo an Ayiti. Sètadi kominote entènasyonal la, akòz depandans Ayiti de asistans etranje, ak òganizasyon prive yo tou ki bay sèvis dlo. Yon estrateji konsa dwe konsidere tou kesyon fonksyònman pwosesis la, tankou patisipasyon efikas moun yo ak plan reyalizasyon ki fezab. Avèk fondasyon sa a, tout aktè yo – leta yo, IFI yo, ONG yo, konpayi dlo prive yo- dwe respekte prensip estrateji nasyonal dlo ki pral genyen patisipasyon, transparans, ak mekanis san responsabilite. Apwòch sa a ap asire kòdinasyon gwoupk ap patisipe nan pwojè dlo Ayiti, avèk objektif pou ranfòse kapasite gouvènman an pou respekte, pwoteje ak reyalize dwa pou dlo.

Yon apwòch ki baze sou dwa pou devlope sektè dlo a Ayiti mande pou tout aktè yo entegre prensip ki mansyone anvan yo nan travay yo.

- **Patisipasyon:** Manm kominote yo dwe patisipe nan tout efò k ap fèt pou amelyore sitiyoasyon dlo a; yo dwe konsilte yo pandan devlopman pwojè dlo a (espesyalman pou kesyon tankou kote to pral mete sous dlo a, disponibilite dlo a, prekosyon sanitè, delè reyalizasyon pwojè a, konbyen dlo a ap koute ak kalite dlo a). Yon patisipasyon efikas ekzije pou yo konsilte kominote a regilyèman nan devlopman pwojè a, e pou yo kontinye konsilte li regilyèman toujou pandan y ap reyalize pwojè a. Sa mande tou pou sou pwojè a fasil pou jwenn nan kominote a, pa ekzanp nan postè, reyinyon ak pwogram radyo. Patisipasyon sa a pral ede asire pwojè dlo yo ede bay pèp ayisyen an plis pouvwa kòm moun/gwoup ki gen dwa, e ke pwojè yo reponn a bezwen yo yon fason ki akseptab e nesèsè.
- **Transparans:** Genyen kèk etap ki sipoze pran pou bay plis transparans sou fason y ap travay sou dwa pou jwenn dlo an Ayiti. Pa ekzanp, paske gouvènman an poko genyen kapasite pou li regilarize sektè prive a, tout gwoup ki responsab distribisyon oubyen vann dlo, dwe responsab tou pou yo verifye sekirite sous kote yo pran dlo a regilyèman. Rezilta tèss sa yo dwe piblik. Yon apwòch ki baze sou dwa mande tou transparans tout gwoup ki enplike nan devlopman ak nan reyalizasyon pwojè dlo. Sa vle di pa ekzanp, tout gwoup k ap bay dlo yo dwe bay rapò regilyèman sou nan ki faz pwojè a ye, e bay ominimòm, enfòmasyon sa yo : lajan ki disponib pou pwojè a, lajan ki depanse, tan presi pou reyalizasyon aktivite yo ak pou fini pwojè a, e nenpòt ki chanjman nan premye plan pou reyalizasyon pwojè a. Kòm yon lòt ekzanp, gwoup entènasyonal yo dwe genyen sistèm transparans nan travay yo an Ayiti grasa piblikasyon ekri, oubyen lòt mwayen, ki dokimante etap reyalizasyon yon pwojè e detaye kijan y ap depanse e distribye lajan sektè dlo a.
- **Sans responsibilite:** Yon apwòch ki baze sou dwa mande pou chak gwoup kap reyalize pwojè a gen yon sistèm sans responsabilite kote manm kominote a ka rapòte pwoblèm pwojè a. Sans responsabilite ki apwopriye pou travay sou dwa dlo an Ayiti dwe genyen ominimòm, sistèm pou korije pwoblèm pami tout aktè yo, e sa vle di òganizasyon

entènasyonan yo, leta yo, IFI yo, ONG yo, ak gwoup prive yo. Mekanism sa yo dwe konsantre sou kominote lokal la e fòk yo ka rive jwenn yo fasilman. Sistèm sa yo tou dwe genyen yon sistèm transparans ladan yo, pou manm kominote yo ka konnen nan ki faz rapò pwoblèm ki te fèt la, oubyen ki plent ki te pote, e piblik la konnen kisa rezilta rapò sa yo oubyen rezilta plent sa yo te bay. Sans responsabilite se pa sèlman obligasyon moun/gwoup ki genyen dwa yo; gouvènman dwe kreye tou sistèm sans responsabilite anndan fonksyonman li nan estrateji nasyonan dlo li a, tankou jwenn de etap kle pou mezire jis nan ki nivo yo rive reyalize dwa pou jwenn dlo an Ayiti.

Dwa pou moun jwenn dlo te konpwomèt pandan twò lontan an Ayiti. Yon apwòch ki baze sou respè dwa se yon estrateji esansyèl, e pou rive byen reyalize, e pou rive byen kontwole yon pwojè devlopman, e sa valab pou pwojè dlo tou. An plis de gouvènman Ayisyen ki oblije mete sou pye yon apwòch ki baze sou dwa, tout gwoup ki enplike nan devlopman ak reyalizasyon pwojè dlo ka kontribye pou ede respekte dwa moun Ayisyen genyen, lè yo adopte kad travay sa a.

Etid sa te chèche aplike estanda sa yo e li te konsevwa apati yon apwòch ki baze sou dwa. Etid sa a te chèche non sèlman ranmase done, men tou li te eseye bay sitwayen nan Pòdpè (Port-de-Paix) plis dwa. Reyalizasyon etid sa a nan Pòdpè (Port-de-Paix) ak yon ti bidjè bay yon ekzanp sou fason apwòch sa a pa oblije mande yon pakèt resous ak tan, e li p ap retire lajan nan lòt pwojè devlopman ki nesèsè anpil ; olyesa, apwòch ki baze sou dwa a pral bay kad travay ki nesèsè pèmèt Ayisyen rive jwenn sa yo te refize l nètale pandan tèlman lontan – dwa l pou li jwenn dlo.

1. Pou yon kopi global rapò a, ale wè CHRGJ, RFK Memorial Center for Human Rights, Partners In Health ak Zanmi Lasante Wòch Nan Solèy: The Denial of the right to water in Haiti (jen 2008). Tcheke sit Entènèt sila-a: http://www.chrgj.org/projects/docs/wochnan_solèy.
2. D.C. Esty and P.K. Cornelius (eds), *Environmental Performance Measurement: Global1 Report 2001-2002* (New York : 2002). Tablo konparezon. Li disponib nan http://www.unesco.org/bpi/wwdr/WWDR_chart2_eng.pdf (yo te Konsilte li 29 Out 2008).
3. Konsilte pa ekzanp, M. Smartt Bell, *Toussaint L'Ouverture: A Biography* (New York : Pantheon, 2007): p.
4. Konsilte pa ekzanp, C.L.R. James, *The Black Jacobins: Toussaint L'Ouverture and the San Domingo Revolution* (Penguin Books Ltd., 2001); L. Dubois, *Avengers of the New World: the Story of the Haitian Revolution* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005). Konsilte tou, A. Bordes, *Évolution des sciences de la santé et de l'hygiène publique en Haïti* (Port-au-Prince: Centre d'Hygiène Familiale, 1980) : D.P. Geggus, *Yellow Fever in the 1790s: The British Army in Occupied Saint Dominigue* (1979).
5. Konsilte Dubois (Konsilte nòt 4).
6. Byen ke eleksyon 1957 yo te pwobableman gen koripsyon, (anpil moun kwè lame ayisyèn nan te ede nan fose vòt yo), François Duvalier te genyen yon bon kou sipò popilè nan kòmansman an. Sa te baze sitou sou yon apèl politik *mwaris* li te lanse bay majorite Afro-ayisyen an. Yon klas milat ki gen po pi klè kontwole Haiti ekonomikman e politikman pandan istwa nasyon an. Dominasyon minorite sa a te vin ranfòse ankò apre okipasyon ameriken nan, sa ki te pral vin prepare teren an pou monte Duvalier o pouvwa. Britalite ak rejim laterè *Tonton Makout* Duvalier yo, yon koripsyon ki te fin devasté peyi a, ak sipò Etazini (US) pou rejim Duvalier a kòm yon “baryè kont kominis amerik latin”, tou sa byen dokimante. Yo estime yo touye kèk 30,000 moun pandan rejim Duvalier a. Konsilte B. Diederich, *Papa Doc and the Tonton Macoutes* (Princeton , NJ : M. Wiener Publishers, 2005); E. Abbott , *Haiti: the Duvaliers and their legacy* (New York: McGraw-Hill, 1991).
7. Konsilte M. Lundahl, *The Haitian Economy: Man, Land and Markets* (London: Croom Helm,1983): p. 33; Jubilee USA Network/Institute for Justice and Democracy in Haiti.
8. Marie Clark, *Enslaved by Debt*, nan Let Haiti Live: Unjust US Policies Towards its Oldest Neighbor 173 (Melinda Miles and Eugenia Charles, eds., Coconut Creek, FL : Educa Vision Inc., 2004): p. 171-4.
9. S.C. Res. 940 , UN Doc. S/RES/940 (Jul. 31, 1994).
10. Clark (Konsilte nòt 8): p. 174. An 2000-2001, yo te fòse Haiti koupe nan depans sosyal li soti 3% a 2% nan Pwodui Nasyonal Brit li (PNB). Konsilte M. Schuller Institute for Justice and Democracy an Haiti, *Haiti's Debt: Progress Made but More Must be Done* (2007): pp. 1-2. Li dispoib nan <http://www.ijdh.org/pdf/headline5-17-07.pdf>.
11. Opozisyon a Aristide la te deklare eleksyon Novanm 2000 yo pat valab akòz kontestasyon kalkil pousantaj pou eleksyon ki te refèt pou 7 syèj sena. Konsilte S. Lendman, “The Sorrow of Haiti ,” Counter Punch (Oct. 18, 2005). Li disponib nan <http://www.counterpunch.org/lendman10182005.html>. Byen ke OEA (OAS) ak lò aktè te rekonèt ke eleksyon yo te yon gwo siksè an jeneral, Etazini (US), lòt gouvènman ak oganizasyon san bi likratif yo (NGO), e finalman OEA limenm te vin konteste metòd konte ki te itilize pou yo te ka deside gayan 8 syèj yo. Malgre 8 senatè yo te kite pozisyon yo yon ti tan apre inogirasyon Aristide, Etazini (US) ak plizyè lòt aktè te kontinye ap kesyone lejitimite gouvènman Aristide la, sou baz enfraksyon elektoral minè sa a, byen ke li pat gen rapò ak kantite vòt Aristide te resevwa.
12. Bayè fon etranje yo te sispan yon èd omwens \$500 milyon dola pou Haiti. Konsilte, e.g., P. Farmer, M. Smith Fawzi and P. Nevil, “Unjust Embargo of Aid for Haiti” *The Lancet* 361/9355 (2003): pp. 420-23; F. Stockman and S. Milligan, “Before Fall of Aristide, Haiti Hit by Aid Cutoff,” *The Boston Globe* (Mar. 7, 2004).
13. Konsilte International Crisis Group, *Crisis Group Latin America/Caribbean Report N°10, A New Chance for Haiti ?*, (Nov. 18, 2004).
14. Ministère de l'Economie et des Finances de la Republique d'Haïti, *Dette externe du secteur public* (2007). Li disponib nan http://www.mefhaiti.gouv.ht/downloadpdf.php?dwn=dette%20externe_sep07.pdf.
15. M. Schuller (Konsilte nòt 10)
16. Institute for Justice and Democracy in Haiti , *Haiti Debt Relief Conditions Add Injustice to Injury* (August 2007). Li disponib nan <http://www.ijdh.org/pdf/headline8-5-07.pdf>.
17. Pan American Health Organization (Regional Office of the World Health Organization), *Health Situation Analysis and Trends Summary: General Situation and Trends* (Washington, DC: 1999). Li disponib nan http://www.paho.org/english/dd/ais/cp_332.htm. World Health Organization, *Combating Waterborne Disease at the Household Level* (Geneva : 2007): p. 7. Li disponib nan http://www.who.int/water_sanitation_health/publications/combating_diseasepart1lowres.pdf.

18. Se *Salmonella typhi* ki koze lafyèw “anterik” key o rele lafyèw tifoyid. Centers for Disease Control and Prevention, *Typhoid Fever: Technical Information* (October 2005). Li disponib nan http://www.cdc.gov/ncidod/dbmd/diseaseinfo/typhoidfever_t.htm.
19. Senkant kat pousan (54%) popilasyon ayisyen an viv ak mwens pase \$1 pa jou; 78% viv ak mwens pase \$2 pa jou. World Bank, *Haiti Country Brief* (March 2008). Li disponib nan <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/LACEXT/HAITIEXTN/0,,contentMDK:21040686~pagePK:141137~piPK:141127~theSitePK:338165,00.html>.
20. IDB a, ki gen 46 manm, konpoze de manm Oganizasyon Eta Ameriken nou ak nasyon Ewòp yo, Amerik di Nò ak Japon. Bank Information Center, *An Introduction to the Inter-American Development Bank: A Fact Sheet for Civil Society Groups*, [apati de la, nap itilize “BIC Fact Sheet”]. Li disponib nan http://www.eartconomics.org/resources/publication_documents/IDB_factsheet.pdf.
21. IDB, *About the IDB: Board of Governors*. Li disponib nan <http://www.iadb.org/aboutus/IV/bog.cfm?language=English>. Responsabilite Konsèy Direktè Ekzekitif la (Board of Executive Directors) genyen ladan li: operasyon jounalye bank la; etabli regleman Bank la; apwouve pwojè yo (prè labank); deside to enterè pou près labank yo; otorize près nan mache capital yo; e apwouve bidjè administratif enstitisyon an. IDB, *About the IDB: Board of Executive Directors*. Li disponib nan <http://www.iadb.org/aboutus/IV/boe.cfm?language=English>; BIC Fact Sheet (Konsilte nòt 22).
22. IDB, *About the IDB: Inter-American Development Bank list of Governors*. Li disponib nan http://www.iadb.org/aboutus/IV/go_governors.cfm?language=English; US Dept. of Treasury, *Duties & Functions: Secretaries of the Treasury*, Li disponib nan <http://www.treas.gov/education/duties/treas/sec-treasury.shtml> (li bay pami “responsabilite ak fonksyon” Sekretè Trezò a, wòl “Gouvènè Ameriken Fon Monetè Entènasyonal, Bank Entènasyonal Rekonstriksyon ak Devlopman, Bank Entèameriken Devlopman, Bank Devlopman Azyatik, Bank Ewopeyen pou Reskonstriksyon ak Devlopman”).
23. IDB, *About the IDB: Capital Stock and Voting Power*, [hereinafter “IDB Voting Power”] Li disponib nan http://www.iadb.org/aboutus/IV/go_voting.cfm?language=English.
24. Lòt près yo te genyen ladan yo sante, edikasyon, ak pwojè riral. IDB, *Press Release: IDB, Haiti Sign \$97 million for Programs in Health, Education and Water Supply: Long-term, low-interest loans for social investments and development projects*, (Oct. 5, 1998). Li disponib nan <http://www.iadb.org/exr/PRENSA/1998/cp23298e.htm>; IDB, *Projects: HA0014: Drinking Water and Sanitation Sector Reform*. Li disponib nan <http://www.iadb.org/projects/Project.cfm?project=HA0014&Language=English>.
25. IDB, *Potable Water and Sanitation Sector Reform and Investment Program, Loan Proposal, Project HA-0014*, Executive Summary, (July 21, 1998). Li disponib nan <http://www.iadb.org/projects/Project.cfm?project=HA0014&Language=English>.
26. Ibid., p. 34 para. 4.27(a).
27. Nan rapò evalyasyon anvironmantal IDB te fè an 1997, li te jwenn sistèm dlo potab nan Port-de-Paix « pat fonksyonèl pou li te reponn a bezwen de baz konsomasyon dlo popilasyon an ». IDB, *Potable Water and Sanitation Sector Reform and Investment Program Environmental Assessment Annex II*, IDB Document No. HA-0014/ENV -SUM A-II (July 1997): p. 12 para. 1.36 [apati de la, nap itilize “Environmental Assessment Annex II”]. Li te jwenn tou ke kalite ak kantite dlo a pat apwopriye, e nivo konsantrasyon bakteri nan dlo a te depase estanda Oganizasyon Mondyal Sante (OMS/WHO). Ibid., p. 14 para. 1.43.
28. Sant Memòryal Robert F. Kennedy pou dwa de lòm (Sant RFK) te soumèt yon demand FOIA bay Depatman Trezò nan mwa Out 2003. Bi demand la se te chèche rantre an kominikasyon avèk Depatman Trezò ak IDB sou kesyon près lajan pou sektè sosyal an Ayiti. Nan Out 2006, apre ke yo pat janm resevwa okenn dokiman, ni repons pandan twa zan, Sant RFK a te depoze yon plent nan Tribinal Distrik Etazini nan Tribinal Distrik Columbia kont Depatman Trezò. A pati de 30 Janvyè 2007, Depatman Trezò te voye bay Sant RFK a 4, 606 paj dokiman. Nan dokiman sa yo genyen e-mail/kouryèl ak korespondans ant IDB, Depatman Trezò ak Depatman Eta Ameriken. Dokiman sa yo nan dosye Sant RFK e se a pati de yo ke nou fè analiz ki nan seksyon sa a.
29. Atik ki nan Akò IDB yo di: “ Bank la, ofisye li yo ak tout anplwaye li yo pa dwe entèfere nan politik okenn manm , ni yo pa dwe kite yo enfluyans nan desizyon yo akòz karaktè politik yon manm oubyen manm ki konsène yo. Se konsiderasyon ekonomik sèlman ki gen pwa nan desizyon yo, epi konsiderasyon sa yo dwe evalye avèk enpasyalite pou yo akonpli bi ak fonksyon ki etabli nan Atik I an.” Konsilte Agreement Establishing the Inter-American Development Bank, Art. VIII, §5(f). (Akò ki Etabli Bank Entè Ameriken Devlopman, kit e fèt Washington, DC 18 Avril, 1959, ki te rantre an aplikasyon nan Etazini 30 Desanm 30, 1959; 10 U.S.T. 3029 ; T.I.A.S. No. 4397, ak amandeman li).
30. An Desanm 2001, Depatman Trezò te pase direktiv sa a bay pèsònèl li ak pèsònèl USED: An retou pou fòmasyon yon Konsèy Elektoral Pwovizwa ki te fòme/etabli sou baz sa a, Anbasadè Etazini an kapab di Aristid ke Etazini pap opoze pou yo bay lajan yap prete peyi a pa mòso depi kondisyon pou yo debloke lajan an

reyini... Etazini ap pozisyone li pou li pote asistans li bay IDB pou ede debloke yon pati nan resous ke yo mete de kote nan enstitisyon sa a. Anbasadè a te dwe fè konnen ke Etazini, sepandan, kwè li pa apwopriye pou yo debloke resous yo te mete de kote yo. E-mail Ivy Kosmides, Depatman Trezò, pou Steven Backes, Direktè Biro Depatman Trezò Amerik Latin ak Nasyon Karayibeyen, Sara Paulson, Depatman Trezò Biro Devlopman Bank Milti-Lateral, Robert Conley, Depatman Trezò, Stephen Altheim, Depatman Trezò, ak Bruce Juba, Konseye Espesyal, Biro Direktè Ekzekitif Etazini, Bank Devlopman Entè-Ameriken (5 Desanm, 2001, 14:33 EST). Ivy Kosmides nan Depatman Trezò te pran sitasyon sa a nan yon kab ke Asistan Depite Sekretè Trezò la te voye avan bay Anbasadè Etazini an. Kosmides te voye ekstrè e-mail sa a an repons a yon kesyon Direktè Trezò de Biro Amerik Latèn ak Nasyon Karaibeyen, kite mande ki defisyans ki te jistifye pou genyen yon amelyorasyon sityasyon politik la. Nan e-mail sa a, Kosmides te ekri tou li tap “ tann pwen nan men Leta sou sityasyon politik la (rezolisyon diskisyon sou eleksyon yo, kolaborasyon ak opozisyon an se te pwen prensipal yo.)”

31. Yo te kreye Bank la suit a Atik Akò IDB yo (IDB Articles of Agreement/ Atik Akò BID) (Konsilte nòt 29). Etazini te aksepte vin manm nan bank la anba otorite Lwa Bank Devlopman Entè-Ameriken, Lwa Publik 86-147, §283, 22 U.S.C. §283, kòm amande. (Inter-American Development Bank Act, Public Law 86-147, 22 U.S.C. §283, ak amandman li).

32. Email Helen Racinos, Depatman Eta, pou John Ralyea, Fon Monetè Entènasyonal, Ivy Kosmides, Depatman Trezò, Bruce Juba, Konseye Espesyal, Biwo Direktè Ekzekitif Etazini, Bank Devlopman Entè-Ameriken, Mary Garrison, Anne Margaret Low, Steven Backes, Director, Depatman Trezò Biwo Amerik Latin e Nasyon Karayibeyen, L. Redifer, John Hu, Bank Entè Ameriken Devlopman, Larry Harrington, Biwo Direktè Ekzekitif Etazini, Bank Devlopman Entè-Ameriken, Robert Conley, Depatman Trezò, a Sara Paulson, Depatman Trezò Biwo Bank Devlopman Milti-lateral (Mas, 2001, 14:52 EST) (Juba te ekri: Pa genyen baryè pou 4 prè yo Paleman an te apwouve a nan moman sa a. Sèl bagay nou ka fè pou RALENTI deblokaj yo, se mande fòmèlman yon rapò nan men Konsèy la anvan yon rekòmanse debloke fon yo, kote nou ka fè masyon de kantite tan ki pase ant apwobasyon Konsèy la e (1996-1997) e apwobasyon Paleman an (an Novanm/Desanm pase). PRE SA YO TE DEJA APWOUVE PA KONSEY LA – PA GENYEN ‘VETO’ A MWENS KE YO PAT REPONN A KONDISYON SA YO PAT JWENN REPONS E YON PEMISYON KONSEY LA TA EKZIJJE. .”) (gimè nan orijinal la); Email John Ralyea, Fon Monetè Entènasyonal, pou Robert Conley, Depatman Trezò (1 Mas, 2001, 14:46 EST).

33. Ibid.

34. Email Luyen Tran, pou Sara Paulson, Depatman Trezò Biwo Bank Devlopman ak Stephen Altheim, Depatman Trezò (Apr. 4, 2001, 13:06 EST); Email from Stephen Altheim, Depatman Trezò to Ivy Kosmides, Depatman Trezò, Helen Racinos, Department of State, Todd Crawford, Ann Low, L. Redifer (Apr. 4, 2001, 14:41 EST); Email from Ivy Kosmides, Depatman Trezò, to Bruce Juba, Special Counsel, Office of the US Executive Director, Inter-American Development Bank (Apr. 4, 2001, 17:12 EST). Email from Bruce Juba, Special Counsel, Office of the US Executive Director at the Inter-American Development Bank, to Ivy Kosmides, Depatman Trezò and Stephen Altheim, Depatman Trezò (Apr. 4, 2001, 17:13 EST).

35. Yo adrese tout enkyetid Komite a te genyen epi pat genyen okenn rezon pou IDB te kontinye anpeche deblokaj fon sou prè a. Le fè ke enkyetid Etazini te sòlve yo pat genyen fondman te parèt klèman nan yon prezantasyon Richard Archi, Chèf Divizyon peyi a pou IDB te fè devan Eta manm IDB yo nan yon rankont enfòmèl donatè Ayiti nan Bank Mondyal le 4 Avril, 2001, lè li te konfime ke: prè yo te ajou, paske yo te mete yo ajou ane anvan an; Pozisyon Oganizasyon Eta Ameriken sou sityasyon politik an Ayiti a pat genyen relasyon ak prosedi debloke lajan IDB, kontrèman ak relasyon gouvènman Ameriken an te fè; epi finalman, Ayiti te genyen sèlman \$800,000 an aryere li te dwe nan moman sa a, ki pa te ka afekte deblokaj la. Prezantasyon Richard Archi, Bank Devlopman Entè-Ameriken, Inter-American Development Bank, nan rankont enfòmèl donatè Ayiti nan Bank Mondyal (le 4 Avril, 2001).Malgre sa, Harrington ki soti nan USED voye lèt Depatman Trezò te prepare a bay Iglesias President IDB, pou li deklare ke malgre “deblokaj yo te ka kòmanse nòmalman... nou pa kwè nou kapab trete oubyen nou dwe trete prè sa kòm nou abitye trete prè yo, e nou rekòmande avèk fòs ke pou yo pa otorize ankenn deblokaj fon nan moman sa a.” Lèt Lawrence Harrington, Direktè Ekzekitif Ameriken pou Bank Devlopman Entè-Ameriken, adrese bay Enrique Iglesias, Prezidan Bank Devlopman Entè-Ameriken (6 Avril, 2001). Anplis, malgre deklarasyon inisyal Archi te fè pou li te esplike ke pozisyon Oganizasyon Eta Ameriken an pat genyen relasyon avèk prosedi deblokaj la, Harrington te mande pou yon “yon opinion legal klè” sou estati paleman ayisyen an nan lè prè a tap ratifye, akòz de rezolisyon 14 Mas OEA aa sou kesyon an. Harrington te pèsistan, li fè yon dezyèm tantativ pou li mande yon delè oubyen pou deblokaj la pa rive fèt an Jiyè 2001, li te site kòm rezon “ kantite tan ki pase depi Komite a te bay apwobasyon li” epi masyon ke “nou (...) kwè ke Komite a bezwen diskite chak prè avan okenn deblokaj kòmanse.” Lèt Lawrence Harrington, Direktè Ekzekitif Ameriken pou Bank Devlopman Entè-Ameriken,

- adrese bay Enrique Iglesias, Prezidan Bank Devlopman Entè-Ameriken (16 Jiyè, 2001). Prezidan Iglesias te apwouve demand gouvènman Ameriken an, e li te envite Oganizasyon Eta Ameriken yo – ke yo te di pozisyon l sou prè yo pat gen enpòyans – pou yo fè yon prezantasyon pou Komite Direktè Ekzekitif IDB a. An Jen 2001, Oganizasyon Eta Ameriken te fè yon rankont kote majorite manm Komite Direktè Ekzekitif IDB te prezan. Pandan rankont sa a Sekretè Jeneral ak Asistan Sekretè Jeneral Oganizasyon Eta Ameriken an, byenke yo pa gen okenn otorite sou desizyon IDB, te sijere yon mach a swiv ki te ka aliye ak bi politik gouvènman Etazini an, men ki te fondamantalman pat apwopriye anba règleman bank la menm: se pou orè deblokaj yo te pwopòsyonèl ak pwogrè Prezidan Aristid fè nan elimine pwoblèm politik ant de pati rival yo an Ayiti. Konsilte lèt Konseye senior Siperyè Eriq Pierre , Bank Mondyal, adrese a Premye Minis Chérestal (31 Jiyè, 2001).
36. Frè angajman egal 1 pousan yon kantite lajan ki pa debloke, e esplikasyon frè sa yo se ke pou peyi yo resevwa otorizasyon jwenn fon yo, yo sipoze avanse rapidman ak pwosesis ratifikasyon an, siyati, reponn a kondisyon yo, ak fè retire ak ekzekite prè yo. Konsilte email Bruce Juba, Avoka Espesyal (Special Counsel), Biwo Direktè Ekzekitif Bank Entè Ameriken Devlopman (Office of the US Executive Director at the Inter-American Development Bank) bay Robert Conley, Depatman Trezò (Treasury Department), Steven Altheim, Depatman Trezò (Treasury Department), ak Ivy Kosmides, Depatman Trezò (Treasury Department, Dec. 7, 2001, 15:56 EST) (Juba te ekri, “lide frè angajman an se ke lajan an fèmen yon kote e peyi yo sipoze avanse pwosesis ratifikasyon, siyati, kapasite reponn a kondisyon yo, epi retire/ekzekite prè yo. Yo te admèt ke ka Haiti a te ekstrèm paske ratifikasyon palemman an te fèt an reta, e kounye a, deblokaj fon yo pat fèt a koz yon seri enkyetid Bank la ak Konsèy la. Email Ivy Kosmides, Depatman Trezò, bay Bruce Juba, Avoka Espesyal Biwo Direktè Ekzekitif Bank Entè Ameriken Devlopman (Office of the US Executive Director at the Inter-American Development Bank) bay Robert Conley, Depatman Trezò (Treasury Department) (7 Dec. 2001, 15:58 EST). Frè angajman say o te vin elimine apre anpil demach gwoup dwa moun ak manm Kongrè Ameriken an.
37. An Novanm 2001, Dean Curran ki te anbasadè an Haiti lè sa a te declare: “Gen yon kantite prè nan Bank Entèameriken Devlopman ki poko debloke nan objektif pou rive eseye mande pati an prezans yo nan sitiasyon an pou yo rive fè yon konpwomi.” Entèvyou ak Dean Curran, anbasadè ameriken an Haiti, nan yon lokasyon enkonni (21 Nov. 2001). Gouvènman ayisyen an te sispann repeye prè li yo kòm repons, “ akoz frajilite echanj etranje nèt yo e akoz konviksyon Bank la pap finalize deblokaj prè ki te fin deja ratifye yo.” Faubert Gustave, Gouvènè Bank Haiti, nan yon diskou nan reyinyon anyèl Konsè Gouvènè BID (25 Mas, 2003).
38. CP/RES. 822 (1331/02), *Apoyo al Fortalecimiento de la Democracia en Haiti* (Sept. 4, 2002). Li disponib nan <http://www.oas.org/consejo/sp/resoluciones/html/res822.htm>.
39. Dan Beeton, “What the World Bank and IDB Owe Haiti ,” *Global Policy Forum* (July 24, 2006). Li disponib nan <http://www.ijdh.org/pdf/RoundupJuly21-Aug12006.pdf> (ki deklare ke :gouvènman an dakò pou reponn a demann FMI yo pou Pwogram Suivi Pèsonèl la (the Staff Monitored Program) ...malgre konsekans tragik li te pral genyen sou popilasyon an.”).
40. Depatman Eta Ameriken, Biwo Pòtpawol, *Factsheet: Haiti and the International Financial Institutions*, (Dec. 29, 2003). Li disponib nan <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2003/27565.htm>.
41. Nan yon temwayaj devan Komite Afè Etranjè Sena a, Taylor te deklare ke paske Haiti pat regle kesyon trafik moun nan, sa te mete li nan yon Pozisyon estati twazyèm kategori nan sistèm ameriken klasifikasyon trafik moun, e sa te koze Haiti sibi sanksyon ki anpeche li jwenn sipò imanité ak komèsyal. Dapre Taylor, amwens Haiti te fè pwogrè nan 2 mwa ki te vini yo, Etazini te pral itilize tout efò posib pou IFS yo refize prè oubyen lòt asistans a Haiti. *Sucesses & Challenges for US Policy to Haiti, Hearing Before the S. Foreign Relations Comm.*, 108th Cong. 1st Sess. (2003) (statement by John Taylor, US Treasury Secretary).
42. Rankont ant pèsonèl RFK Center ak ofisyèl plizyè eta manm BID, 2003.
43. Pou rechèch sou seksyon sa a, nou te itilize plizyè metòd tradisyonèl entènasyonal sou kesyon dwa moun tankou: entèvyou ak ofisyèl Ayisyen ak manm piblik la; obsèvasyon dirèk sistèm ki tap ekzamine a; obsèvasyon patisipan yo; revizyon dokiman rechèch primè ak sekondè sou sistèm dlo potab an Haiti.
44. Sa yo konsidere kòm bon sous dlo: dlo piblik oubyen dlo nan yon kay ki konekte ak yon sistèm sous/yon sistèm dlo piblik (36.3 pousan); pi ki pwoteje (12.2 pousan); sousdlo ki pwoteje (4.6 pousan); ak dlo lapli (2.1 pousan). M. Cayemittes et al., *Enquête Mortalité, Morbidité et Utilisation des Services, Haïti, 2005-2006* (2007): p. 20 [depi lè a n ap sèvi ak “EMMUS-IV”]. Li disponib nan <http://www.measuredhs.com/pubs/pdf/FR192/FR192.pdf>. An 2004, 52 pousan rezidan yo ak 56 pousan kay andeyò yo te amelyore fason yo jwenn dlo dapre Pwogram Suivi Konjwen pou Dlo ak Sanitasyon Oganizasyon Mondyal Sante (OMS) (WHO, Joint Monitoring Programme for Water Supply and Sanitation, *Coverage Estimates: Improved Drinking Water: Haiti* (2006). Li disponib nan http://www.wssinfo.org/en/238_wat_latino.html. Byenke se pa pandan tout ane a moun rive jwenn aksè a sistèm dlo potab, (kèk sous dlo piblik kapab seche pandan sezon sèch, oubyen koneksyon sistèm dlo piblik kapab yo ap fin kraze), chif ki bay la yo kapab depase reyalite kantite dlo potab sistèm Haiti an ka bay. Rechèch

nan Port-de-Paix demontre tou lè pwoblèm sa yo ak sistèm dlo piblik la. Konsilte tou, UNDP, *La vulnérabilité en Haïti: Chémin inévitable vers la pauvreté? Rapport national sur le développement humain – Haïti* (2004): p. 74 [apati de la, nap itilize “RNDH”].

45. Konsilte World Bank, *Project Appraisal Document on a Proposed Grant In the Amount of SDR 3.4 Million (US\$5 Million Equivalent) to the Republic of Haïti for a Rural Water and Sanitation Project*, World Bank Report No: 38080 (2006): p. 28 [depi lè s an ap sèvi ak “World Bank Appraisal”]. Li disponib nan http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2007/01/05/000020953_20070105093521/Rendered/PDF/38080.pdf. Konsilte tou FOKAL, *Etude sur l’approvisionnement en eau potable en Haïti: Etat des lieux, propension à payer, mode de gestion et possibilités d’appropriation des systèmes d’adduction en eau potable pour les usagers* (2005): p. 28 [depi lè sa an ap sèvi ak “Etude sur l’approvisionnement”].

46. Sistèm drenaj ekziste sèlman nan 27 pousan peyi a. PAHO, *Situation of Potable Water in Haïti* (2004). Li disponib nan www.paho.org/english/dd/ped/Water.ppt. Latrin anplennè (20.7 pousan) ak twalèt pòtab (14.1 pousan) ak “lòt” (0.1 pousan) te konsidere kòm twalèt ki pa estanda. EMMUS-IV (Konsilte nòt 44): p. 21.

47. RNDH (Konsilte nòt 46): p. 74. Lòt etid te montre rapò ant dlo ki pa pwòp ak transmisyon maladi dyare. Konsilte J.C. Semenza et al., “Water distribution system and diarrheal disease transmission: a case study in Uzbekistan,” *American Journal of Tropical Medicine and Hygiene* 59 (1998): pp. 941. Dlo ki pa trete genyen anpil patojèn ki pwovoke dyare ki ka espesyalman touye timoun ki gen mwens pase 5 an. RNDH (Konsilte nòt 44): p. 102; PAHO, “Country Profile: Haïti” *Epidemiological Bulletin* 24/1 (2003): p. 13-16; F. Fernand, A. Ross, and H. Perry, “Assessing the causes of under-five mortality in the Albert Schweitzer Hospital service area of rural Haïti,” *Panamerican Journal of Public Health* 18/3 (2005): pp. 178-186.

48. Ministè Planfikasyon ak Kowoperasyon Ekstèn nan, Growth and Poverty Reduction Strategy Paper (2007): p. 42 depi lè sa n ap sèvi ak “GPRSP”. Se Enjenyè Espesyalis Teknik yo te entèvyouve pou envestigasyon sa a te dakò ak opinyon sa a, e li te konstate degradasyon enfrastrikti dlo pandan 10 dènye ane yo pandan eksplozyon popilasyon an Ayiti.

49. Konsilte Loi Organique du Service National d’Eau Potable, *Le Moniteur*, (October 10, 1977)

50. Konsilte World Bank Appraisal (Konsilte nòt 45): p. 28-29.

51. SNEP, *Directivesonale de développement du secteur Eau Potable et Assainissement en milieu Rural* (2006) [apati de la, nap itilize “Directives”]. Direktè Jeneral SNEP la te di ekip envestigatè a pandan prentan 2008 an ke SNEP t ap revize dokiman an.

52. World Bank Appraisal (Konsilte nòt 45): p. 29.

53. Konsilte World Bank Appraisal (Konsilte nòt 45): p. 2, 28.

54. Etude sur l’approvisionnement (Etid sou apwovizyonman, Konsilte nòt 45): p. 72 (tradiksyon otè yo).

55. De pousan genyen dlo tiyo nan kay la e 8 pousan gen dlo tiyo nan lakou yo. EMMUS-IV (Konsilte nòt 44): p. 20.

56. RNDH (Konsilte nòt 44): p. 41.

57. Yon etid nasyonal ki pa fèt twò lontan montre menm nivo dyare a pami timoun ki bwè nan sous dlo potab ki amelyore ni pami timoun ki bwè nan sous dlo ki pa amelyore. EMMUS-IV (Konsilte nòt 44): p. 134. Oganizasyon Nasyonzini rapòte dny;man kalite dlo twa ajans ki responsab bay dlo an Haïti yo distribye a, pa asire yon fason regilye. RNDH (Konsilte nòt 44): p. 42.

58. RNDH (Konsilte nòt 44): p. 20.

59. Library of Congress, *Country Profile: Haïti* (May 2006): p. 10. Li disponib nan lcweb2.loc.gov/frd/cs/profiles/Haiti.pdf.

60. Entèvyou ak Emmanuel Dorval, *Ingénieur Spécialiste Technique, Ministère des Travaux Publics, Transports et Communications, Cellule Eau Potable et Assainissement* (URSEP).

61. EMMUS-IV (Konsilte nòt 44): p. 20.

62. Konsilte S. Guy, *Haïti: The Struggle for Water* (2004). Li disponib nan <http://www.pbs.org/frontlineworld/fellows/haïti/indexa.html>.

63. Ibid.

64. Etude sur l’approvisionnement (Konsilte nòt 45): p. 55.

65. Konsilte Guy (Konsilte nòt 62).

66. Ibid.

67. Konsilte diskisyon, paj 22 (gade nimewo paj seksyon ki rele “filling the gap”).

68. Etude sur l’approvisionnement (Konsilte nòt 45): p. 8 (tradiksyon otè yo).

69. Konsilte Guy (Konsilte nòt 62).

70. Ibid.

71. Pami òganizasyon ki travay nan sektè dlo an Haïti ou jwenn: World Vision, CARITAS, Oxfam, and Action Contre la Faim. Konsilte MINUSTAH, *Haïti: NGOs/Agencies per Commune – Water and Sanitation Sector*

- (September 2006). Li disponib nan <http://www.reliefweb.int/rw/RWB.NSF/db900SID/AHAA-6WWSF9?OpenDocument>. Plizyè ti ONG—anpil ladan yo ki afilye ak òganizasyon oubyen misyon relijye – reyalize pwòje dlo an Haiti. Pou kèk ekzanp, konsilte Clean Water for Haiti and Water for Life for Haiti. Li disponib nan <http://www.cleanwaterforhaiti.org/>; <http://www.wflhaiti.com/>. Pou yon bon apèsi sou ròl ONG yo nan sektè dlo a Haiti, konsilte Etude sur l’approvisionnement (Konsilte nòt 45): pp. 45-46.
72. Konsilte Etude sur l’approvisionnement (Konsilte nòt 45): pp. 44-45.
73. Konsilte World Bank Appraisal (Konsilte nòt 45): p. 34.
74. Konsilte, e.g. G. Brin, *Evaluation of the Safe Water System in Jolivert Haiti by Bacteriological Testing and Public Health Survey* (2003). Li disponib nan <http://www.jolivert.org/research.htm> (evalyasyon yon pwòje yon ONG te dirije pou bati yon sistèm tretman dlo senp pou itilize nan pati nò Haiti); Konsilte tou EMMUS-IV (Konsilte nòt 44): p. 20. Etid yo diskite nan Seksyon IV te jwenn rezilta parèy pa rapò a Port-de-Paix.
75. Konpòtman se paramèt pou ankouraje pwotokòl sanitè ki apwopriye, men timoun ki gen manman ki pi edike gen mwens tandans pou yo pran maladi ki soti nan dlo. EMMUS-IV (Konsilte nòt 44): p. 134; Konsilte tou World Bank Appraisal (Konsilte nòt 45, Evalyasyon Bank Mondyal): p. 34.
76. Ibid.
77. Directives (Konsilte nòt 51): p. 32.
78. Konsilte Etude sur l’approvisionnement (Konsilte nòt 45): p. 69.
79. Konsilte ibid.
80. Konsilte ibid.
81. Konsilte MINUSTAH, “L’Eau potable: un besoin de plus en plus pressant en Haïti” (March 2008). Li disponib nan <http://www.reliefweb.int/rw/RWB.NSF/db900SID/EGUA-7DASHF?OpenDocument> [apati de la, nap itilize “L’Eau potable”].
82. Konsilte World Bank Appraisal (Konsilte nòt 45): p. 2.
83. Konsilte ibid., p. 2-3.
84. Konsilte generally, URSEP. Li disponib nan <http://www.ursep.org/>.
85. Konsilte ibid.
86. Konsilte ibid.
87. Konsilte Etude sur l’approvisionnement (Konsilte nòt 45): p.46-47.
88. Konsilte World Bank Appraisal (Konsilte nòt 45): p. 3.
89. Konsilte L’Eau potable (Konsilte nòt 81) (“Pami lòt aksyon k ap fèt, enstalasyon òdinatè nan kay yo pou fè konsomatè a pi responsab e evite gaspiyaj.”)
90. Environmental Assessment Annex II (Konsilte nòt 27): p. 11 para. 1.33.
91. Ibid., para. 1.34.
92. Ibid.
93. Ibid., para. 1.35.
94. Ibid., para. 1.36.
95. Ibid., para. 1.37.
96. Ibid., para. 1.39.
97. Ibid., para. 1.40.
98. Ibid., para. 1.42.
99. Ibid., para. 1.33.
100. Dr. Laurent Beauge, Direktè Depatmanal Ministè Sante Piblik ak Popilasyon—*Depatman Sanitè Nòdwès*.
101. *Konsilte* Table 2.
102. Konsilte tou G. Brin, L. Bossi, P. Buscemi, H. Cheslek, A. Gangemi, M. Millu, D. Rose, and C. Stevens, *Water Resources and Wetlands Study for Haiti and the US Virgin Islands* (June 2003): p. 15. Li disponib nan <http://ceemeng.mit.edu/reports.html> (li dekri kouman manm kominote a rekòlte dlo nan *sous dlo* yo nan Jolivert, Haiti, bò Port-de-Paix).
103. *Konsilte* Table 2.
104. Environmental Assessment Annex II, (Konsilte nòt 27): p. 13 para. 1.41.
105. Ibid., p. 18 para. 1.56.
106. Ibid., p. 18 para. 1.57.
107. Ibid., p. 19 para. 1.60.
108. IDB, *Potable Water and Sanitation Sector Reform and Investment Program*, IDB Document No. 1010/SF-HA (apwouve Aug. 12, 1998): p. 15 para.2.13.
109. Konsilte URSEP (Konsilte nòt 84).
110. Konsilte ibid.
111. Pou yon diskisyon sou kijan yo ka aplike tarif ak estrikti pou peye “pwogresif” yon fason ki respekte dwa moun, Konsilte AAAS, COHRE, SDC & UN-HABITAT, *Manual on the Right to Water and Sanitation* (2007), Ch.

10. Li disponib nan <http://www.cohre.org/store/attachments/RWP-Manual-water.pdf> [apati de la, nap itilize “Manual on the Right to Water”].
112. UNICEF, *Child Alert: Haiti* (New York : March 2006). Li disponib nan [http://www.unicef.org/childalert/haiti/content/Child%20Alert%20Haiti%20\(En\).pdf](http://www.unicef.org/childalert/haiti/content/Child%20Alert%20Haiti%20(En).pdf)
113. UNICEF (Konsilte nòt 112): p. 123.
114. UCAIHS Approval HS#6113, ki te apwouve 14 me 2007 ; li te pwolonje 28 Jan., 2008 .
115. CHRJ, RFK Memorial Center for Human Rights, Partners In Health, ak Zanmi Lasante *Wòch Nan Soley: The denial of the right to water in Haiti* (June 2008).
116. Konsilte jeneralman V. Roaf, A. Khalfan, and M. Langford, Heinrich Böll Stiftung an kowoperasyon ak COHRE and Brot für die Welt, “Monitoring Implementation of the Right to Water: A Framework for Developing Indicators,” *Global Issue Papers* 14 (Berlin: March 2005). Li disponib nan <http://www.cohre.org/store/attachments/right%20to%20water%20-%20indicators%20framework.pdf>. Konsilte tou Manual on the Right to Water (Konsilte nòt 111).
117. Yo te seleksyone zòn nan, gras a yon sistèm “triangilasyon” twa pwen ki pi santral yo te chwazi konsa, nan kantite kay yo te chwazi pou yo te fè sondaj la. Yo te sévi ak Google Earth pou yo te trase liy tout akote laplipa lari ak santye ki te nan zòn yo te mete nan triyang nan (“triangile”). Liy sa a vin kreye yon sèk. Envestigatè yo te itilize imaj satelit e yo te mache alantou sèk la, pou te estime konbyen kay ki gen nan zòn nan. Estimasyon jeneral la te bay apeprè 200 kay. Objektif pou entèvyou medikal yo te 20 kay ; donk kantite kay yo rive estime yo te divize pa kantite ideyal entèvyou yo. Rezilta 10 yo te jwenn nan, se te entèval kantite kay yo te entèvyouve.
118. The All-In-One Home Drinking Water Test Kit. Li disponib nan <http://www.h2okits.com/site/1286521/product/WS-425B>.
119. Ajans Pwoteksyon Anvironman (Environmental Protection Agency), *Ground water and drinking water, Setting standards for safe drinking water* (Washington D.C.: November 2006). Li disponib nan <http://www.epa.gov/safewater/standard/setting.html>.
120. Oganizasyon Mondyal Sante fè konnen yon kantite minimòm 20 lit dlo pa moun pa jou pou yo ka siviv nan kondizyon debaz, e 50 a 100 lit pa jou pa moun pou rive satisfè majorite bezwen sante yo. G. Howard and J. Bartram, *Domestic Water Quantity, Service Level and Health* (World Health Organization, 2003): p. 22.
121. Malgre pat genyen dlo piblik disponib pandan peryòd ankèt la, te genyen dlo detanzantan pandan senk ane anvan yo gras a sistèm piblik la.
122. Genyen kèk fanmi ki te rapòte plizyè sous dlo ki te sous dlo yo plis itilize – sous dlo primè yo.
123. Howard and Bartram (Konsilte nòt 120): p. 22.
124. Ibid., p.3.
125. World Bank Group, *World Development Indicators 2005* (2005), *Li disponib nan* www.worldbank.org/data/countrydata/aag/hti_aag.pdf.
126. Howard and Bartram, *supra* note 209, at 22.
127. C. DeNavas-Walt, B.D. Proctor, & J. Smith, *Income, Poverty, and Health Insurance Coverage in the United States : 2006*, U.S. Gov’t Printing Office (U.S. Census Bureau, 2007), *Li disponib nan* <http://www.census.gov/prod/2007pubs/p60-233.pdf>.
128. Yon klinisyen eksperimante te fè resansman kay ak entèvyou sante nan 20 kay yo te chwazi konsa nan yon katye, ki li menm te chwazi tou konsa 2ndan limit jewografik rechèch la. Yo te pran enfòmasyon sante sou chak moun ki viv nan kay ki te seleksyone a. Si moun nan te la, yo te pran tout istwa medikal li, e lè sa te posib, yo te fè yon ekzamen fizik sou li dirèkteman. Pou manm kay la ki pat la, yo te pran istwa sante yo nan men granmoun ki nan kay.
129. Yon echantyon yo te pran nan yon dlo tiyo santral nan *Hôpital Immaculée Conception* te kontamine ak bakteri.
130. Te gen menm yon pousantaj ki pi wo nan patisipan yo ki te rapòte “lafyèy tifoyid”. Nou ap rapòte 4 ka sou 160 moun. Ka sa yo reprezante sèlman ka ki genyen ase detay sou istwa, rezilta laboratwa yo rapòte, ak jan yo reponn a terapi ki te nesesè a. Malgre se yon ensidans tifoyid ki wo nan yon ti echantyon pitit, e pa ka gen konklizyon estatistik ki fèt sou yo, istwa ka tifoyid nan chak ka yo te trè konvenkan. Nou dwe siyale tou krent ak enkyetid ke moun yo genyen trè souvan de tifoyid. Sitwayen ki te patisipe nan etid sa a te genyen anpil enkyetid sou maladi ki soti nan dlo.
131. UN Committee on Economic, Social, and Cultural Rights (ESCR Committee), Kòmantè Jeneral No 15 No. 15, The Right to Water, UN Doc. E/C.12/2002/11 (2002), para. 3 [apati de la, nap itilize Kòmantè Jeneral No 15].
132. Ibid., para. 12.
133. Ibid.

134. Ibid.
135. Inter-Am. C.H.R., Annual Report 2002, OEA/Ser.L/V/II.117, doc. 1 rev. 1 (2003).
136. Konstitisyon Repiblik Haiti (1987) [apati de la, nap itilize Haiti Constitution].
137. Ibid., arts. 19, 22, 23, 32 and 35.
138. Konsilte, pa ekzanp, *Free Legal Assistance Group et al v. Zaire*, Afr. Comm'n on Human and Peoples' Rts., Comment No. 25/89, 47/90, 56/91, 100/93 (1995) (Komisyon Afriken sou Dwa Moun ak Dwa Pèp te declare ke dèske gouvènman an pa t bay sèvis debaz tankou dlo potab... se te yon vyolasyon Atik 16 dwa santé moun.; *Menores Comunidad Paynemil s/ accion de amparo*, Expte. Sala II. Cámara de Apelaciones en lo Civil, Neuquen (1997) 311-CA-1997 (Tribinal Ajanten te mande eta yo pou yo rezoud polisyon sous dlo potab yo.); *F.K. Hussain v. Union of India* (1990) O.P. 2741/1988 (ki ap konsidere opinion kontrè sou konsekans plan you ajans gouvènman pou fouye pi nan yon gwoup, sou kesyon kalite dlo); *Government of the Republic of South Africa and Others v. Grootboom and Others* (2001) (1) SA 46 (CC) (S. Afr.) (ki t ap diskite obligasyon leta yo pou yo pwogresivman ranpli dwa sosyo ekonomik yo, tankou dlo. Tribinal nan Lend ak Kolonbi te deklare dwa pou jwenn dlo se te yon dwa ki rantré otomatikman nan dwa pou lavi. Pou diskisyon, konsilte H. Smets, "The Right to Water in National Legislations," *Agence Française de Développement* (2006): pp. 46-47, 78.
139. Trete entènasyonal yo ki pwoteje dwa pou dlo, oubyen eksplisiman, oubyen enplisiman (a travè pwoteksyon lòt dwa ki konekte yon fason definitif ak dwa pou dlo) se: *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*: Article 10 (dwa pou timoun gen pwoteksyon espesyal); Article 11 (dwa pou gen yon estandi lavi ki rezonab, dwa pou manje, dwa pou lojman); Article 12 (dwa lasante); e, Article 13 (dwa pou edikasyon) *International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)*, ki te adopte 16 Desanm, 1966, G.A. Res. 2200A (XXI), 21 UN GAOR Supp. (No. 16) at 52, UN Doc. A/6316 (1966), 999 U.N.T.S. 171, ki te rantré an aplikasyon 23 Mas, 1976; *International Covenant on Civil and Political Rights*: Article 6 (dwa a lavi); Article 24 (dwa pou timoun jwenn pwoteksyon espesyal); Article 26 (prohibition of discrimination) *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICECSR)*, ki adopte 1 Desanm, 1966, G.A. Res. 2106 (XX), annex, 20 UN GAOR Supp. (No. 14) at 47, UN Doc. A/6014 (1966), 993 U.N.T.S. 195, ki te rantré an aplikasyon 14 Janvyè, 1969; *Convention on the Elimination of all forms of Discrimination Against Women*: Article 10 (dwa egal pou edikasyon); Article 12 (dwa egal pou lasante, dwa egal pou manje); e, Article 14 (dwa pou ka rive jwenn dlo san diskriminasyon, dwa egal pou yon estanda lavi rezonab, dwa egal pou lojman) *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICECSR)*, adopte 1 Desanm, 1966, G.A. Res. 2106 (XX), annex, 20 UN GAOR Supp. (No. 14) at 47, UN Doc. A/6014 (1966), 993 U.N.T.S. 195, ki te rantré an aplikasyon 14 Janvyè 1969; *Convention on the Rights of the Child*: Article 6 (dwa a lavi); Article 12 (dwa pou lojman); Article 24 (dwa pou dlo, dwa pou lasante, dwa pou manje); Article 27 (dwa pou gen on estanda lavi ki rezonab); e Article 28 (dwa pou edikasyon); *American Convention on Human Rights*: Article 4 (dwa pou lavi) ak Article 19 (dwa pou yon devlopman timoun yo an sante) *Organization of American States, American Convention on Human Rights (American Convention)*, O.A.S. T.S. No. 36, 1144 U.N.T.S. 123 (1969), reenprime nan Basic Documents Pertaining to Human Rights in the Inter-American System, OEA/Ser.L.V/II.82 doc.6 rev.1 at 25 (1992), ki te rantré an aplikasyon 18 Jiyè, 1978; *Additional Protocol to the American Convention on Human Rights – The Protocol of San Salvador*: Article 10 (dwa pou lasante); Article 11 (dwa pou yon estanda lavi ki rezonab); Article 12 (dwa pou manje); Article 13 (dwa pou edikasyon); Article 15 (dwa pou devlopman timoun yo an sante) *Additional Protocol to American Convention on Human Rights in the Area of Economic, Social and Cultural Rights (Protocol of San Salvador)*, adopte 17 Novanm, 1988, O.A.S. T.S. No. 69 (1988), reenprime nan Basic Documents Pertaining to Human Rights in the Inter-American System OEA/Ser.L.V/II.82 doc.6 rev.1 at 67 (1992), ki te rantré an aplikasyon 16 Novanm, 1999. Konsilte tou *American Declaration on the Rights and Duties of Man*: Article 1 (dwa pou lavi); Article 7 (dwa pou yon devlopman timoun yo an sante); Article 11 (dwa pou lasante, dwa pou manje, dwa pou lojman); e, Article 12 (dwa pou edikasyon) *American Declaration on the Rights and Duties of Man*, reenprime nan in Basic Documents Pertaining to Human Rights in the Inter-American System (American Declaration), O.A.S. Res. XXX, adopte by the Ninth International Conference of American States (1948), reenprime nan Basic Documents Pertaining to Human Rights in the Inter-American System, OEA/Ser.L.V/II.82 doc. 6 rev.1 at 17 (1992), ki te rantré an aplikasyon 18 Jiyè, 1978. Byen ke Deklarasyon yo pa legalman oblije siyatè yo, Kou Enteramerikèn Dwa Moun rekonèt yon fason ekspès ke Deklarasyon Ameriken an defini dwa fondamantal moun ki mansyone nan Chart OEA a. Konsilte *Interpretation of American Declaration of the Rights and Duties of Man*, 1989 Inter-Am. Ct. H.R.
140. Konsilte Art. 38(1), Statute of the International Court of Justice.
141. Konsilte, pa ekzanp, UN Committee on Economic, Social, and Cultural Rights, Concluding Comments (Israel), E/C.12/1/Add.90 (May 23, 2003), para. 31 ("dwa ekonomik, sosyal e kiltirèl debaz, rantré nan estanda minimòm dwa moun, e yo garanti anba koutim lwa entènasyonal."); Konsilte tou S.I. Skogly, *Beyond National Borders: States' Human Rights Obligations in International Cooperation* (Antwerp: Intersentia, 2006): p. 124; and M.E. Salomon, *Global Responsibility for Human Rights: World Poverty and the Development of International Law* (Oxford:

Oxford University Press, 2007): p. 124-5. Li pa sèten si tout eleman dwa dlo yo rantre nan kantite minimòm dwa yo; gen leta ki declare pa gen dwa pou dlo anba koutim lwa entènasyonal, men, pa genyen yon konsansis ki klè sou bagay sa a. Nan dokiman yo te bay Biwo Komisè an Chèf pou Dwa Moun sou dwa legal pou dlo, Etazini, Angletè (United Kingdom) ak Tiki (Turkey) te deklare dwa pou dlo pa ekziste anba koutim lwa entènasyonal. Finland te fè referans a kèk dokiman entènasyonal, tankou Objektif Devlopman Milènè yo (Millennium Development Goals), kòm prèv te genyen yon bezwen ijan pou diskite dwa legal pou dlo. Byen ke yo ta ka di ke lè yon leta pa refize yon dwa konsa se ke leta a aksepte, nan ka pou dwa dlo, agiman sa a tap fèb paske pa janm genyen yon gwo mouvman pou rekonèt dwa dlo kòm yon dwa ki tonbe anba limit otorite koutim dwa entènasyonal. Dokiman leta yo soumèt bay OHCHR sou kesyon dwa legal pou dlo yo disponib nan: <http://www2.ohchr.org/english/issues/water/contributions.htm>.

142. Konsilte B.G. Ramcharan, ed., *The Right to Life in International Law* (Dordrecht/ Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 1985); Konsilte tou Kòmantè Jeneral No 15 (Konsilte nòt 131), para. 3.

143. *Universal Declaration of Human Rights*: Article 3 (dwa pou lavi) e Article 25(1) (dwa popu yon estanda lavi rezonab). *Universal Declaration of Human Rights* (UDHR), U.N.G.A. Res. 217A (III), GAOR, Res. 71, UN Doc. A/810 (1948); *Declaration on the Right of Development*: Article 8(1) (dwa pou rive jwenn resous debaz).

Declaration on the Right to Development, U.N.G.A. Res. 41/128, UN Doc A/41/53 (1986), art. 1; *Millennium Development Goals*: Goal 7 (asire otosifzans anvironman an, avèk objektif sekondè pou redui a mwatye kantite moun ki pa ka rive jwenn dlo potab yo fason regile). *The Millennium Development Goals Report* (New York : 2007). Li disponib nan www.un.org/millenniumgoals/pdf/mdg2007.pdf.

144. Komite pou Dwa Ekonomik, Sosyal ak Kiltirèl (The Committee on Economic, Social and Cultural Rights -ESCR Committee) te mande plizyè fwa pou Eta yo respekte obligasyon yo anba Konvasyon an lè y ap aji nan kad enstitisyon finans entènasyonal yo, menm nan kad sa ki gen a revwa avèk dwa pou dlo. Konsilte Kòmantè Jeneral No 15, Dwa Dlo, UN Doc. E/C.12/2002/11 (2002), para. 36; ESCR Committee Kòmantè Jeneral No. 14, The Right to the Highest Attainable Standard of Health, UN Doc. E/C.12/2000/4 (2000), para. 39; Kòmantè Jeneral No. 12, The Right to Adequate Food, UN Doc. E/C.12/1999/5 (1999), para. 41; e Kòmantè Jeneral No. 18, The Right to Work, UN Doc E/C.12/GC/18 (2006), para. 30. Anpil inivèsitè te defann tèz ke eta yo responsab pou angajman dwa moun yo an tan aman eta IFIs yo. Margot Salomon ekri pa ekzanp ke “Majorite eta ki manm enstitisyon finans entènasyonal yo pa ekzanp te ratifye pi gwo konvansyon dwa moun yo, pami yo ICESCR, e yo te donk oblije yo onore obligasyon dwa moun yo. . . a travè aksyon yo nan òganizasyon entènasyonal yo. M.E. Salomon, *Global Responsibility for Human Rights: World Poverty and the Development of International Law* (New York/Oxford: Oxford University Press, 2007): p. 136. Anplis, Bahram Ghazi, note “li klè ke nòm konvansyon yo ki baze sou yon kontra, valab pou eta yo nan tout aktivite ap fè, anndan oubyen deyò yon enstitisyon entènasyonal. B. Ghazi, *The IMF, the World Bank Group and the Question of Human Rights* (2004): p. 136. Smita Narula te avanse ki lè IFI yo “meprize oubyen vyole dwa moun, sa reflekte echèk eta manm yo pou yo respekte obligasyon entènasyonal dwa moun yo.” S. Narula, “The Right to Food: Holding Global Actors Accountable Under International Law,” *Columbia Journal of Transnational Law* 44/3 (2006): pp. 691-800.

145. Vienna Convention on the Law of Treaties art. 18, May 23, 1969, 1155 U.N.T.S. 331 [apati de la, nap itilize Vienna Convention]. Note genyen lòt fason pou leta yo konsanti pou yo angaje, pa ekzanp a travè sistèm asasyon.

146. Pou pèmèt atik la rete brèf, anpil fwa li pale de dwa “Ayisyen” yo. Lektè a dwe konprann ke gouvènman ayisyen an gen responsablite non sèlman pou dwa sa k ap viv Haiti yo e ki gen nasyonalite ayisyen yo, men tou pou tou sa k ap viv anba jiridiksyon leta a, kòm sa eksplike nan liv la.

147. Haiti te ratifye ICCPR la, ak Konvansyon Ameriken an (the American Convention), ki toulede garanti dwa sa yo. Haiti te siyen, men li pat ratifye ICESCR la. Konsilte UN Treaty Database, *Status by Country*. Li disponib nan <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/Statusrset?OpenFrameSet> (Yon lis elabore trete gouvènman Haiti genyen e li pa ratifye). Vyolasyon dwa ekonomik ak sosyal ki pi esansyèl tankou dwa manje, dlo, ak sante, ka egal a vyolasyon dwa a lavi, libète pèsonel ak sekirite.

148. Konstitisyon Haiti (Konsilte nòt 136): arts. 19, 22, 23 and 32.

149. FIAN International and Bread for the World, *Identifying and Addressing Violations of the Human Right to Water: Applying the Human Rights Approach*, p. 5. Li disponib nan www.menschenrechtwasser.de/downloads/violations_human-rights-water.pdf.

150. Konsilte Vienna Convention (Konsilte nòt 145), art. 18.

151. Eta yo gen yon obligasyon non sèlman pou yo “pa koze dega” nan kesyon dwa moun, men tou eta ki gen pi gwo revni yo gen yon “responsablite pou yo bay asistans entènasyonal ki apwopriye ak kowoperasyon a peyi ki gen revni fèb yo.” P. Hunt, *Report of the Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest*

- attainable standard of physical and mental health*, UN Doc. A/HRC/7/11 (2008), para. 61. Byen ke agiman sa a te prezante an relasyon avèk dwa la sante, li ka etann tou sou lòt dwa moun.
152. Konsilte ibid., para. 31.
153. Konsilte, pa ekzanp, UN Human Rights Committee. *The Nature of the General Legal Obligations Imposed on State Parties to the Covenant, General Comment No. 31*, UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13 (May 26, 2004), para. 10 [apati de la, nap itilize Kòmantè Jeneral No. 31].
154. Kòmantè Jeneral No 15 (Konsilte nòt 131), para. 31.
155. UN Committee on Economic, Social, and Cultural Rights., *The Maastricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Rights, 19*, UN Doc. E/C.12/2000/13 (2000).
156. Ghazi (Konsilte nòt 144): p. 47–51.
157. Narula (Konsilte nòt 144): p. 742.
158. Etan done chak eta manm jeneralman pa rive ekzekite “kontwòl efektif” nan aksyon yo a travè IFI yo, li pi difisil pou soutni agiman sou devwa yo genyen pou yo bay pwotesyon e pou kenbe obligasyon yo, anba estanda legal ki ekziste kounye a. Yon kontwòl efektif rive fèt lè yon eta gen konwòl sou yon teritwa etranje oubyen sou yon popilasyon apre li rive okipe li, sa ki pèmèt li mete popilasyon sa a anba jiriksyon li. Yo te itilize konsèp la pou aplike angajman yon trete leta nan aksyon li poze andeyò teritwa li. Kontèks ki pi kouran se lè fòs ame yon eta okipe teritwa yon lòt eta. Konsilte European Court of Human Rights. *Loizidou v. Turkey*, 20 Eur. H.R. Rep. 99, 139 (1995); European Court of Human Rights. *Issa v. Turkey*, 41 Eur. H.R. Rep. 567, 588 (2005). Kontwòl efektif sa a ka rive fèt tou atravè aktivite twoup militè yon leta anndan yon kontenjan fòs mentyen lapè. Konsilte, for example, Kòmantè Jeneral No. 31 (Konsilte nòt 153), para. 10; Konsilte jeneralman R. Künnemann, “Extraterritorial Application of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights,” nan F. Coomans & M. T. Kamminga (eds), *Extraterritorial Application of Human Rights Treaties* (2004).
159. Konsilte, pa ekzanp, Ghazi (Konsilte nòt 144): p. 138.
160. Kòmantè Jeneral No 15 (Konsilte nòt 131), para. 60. Konsilte also P. Hunt, *Report of the Special Rapporteur on the Right of Everyone to the Enjoyment of the Highest Attainable Standard of Physical and Mental Health, Addendum, Missions to the World Bank and the International Monetary Fund in Washington, D.C. (Oct. 20, 2006) and Uganda (Feb. 4-7, 2007)*, paras. 107-10.
161. Kòmantè Jeneral No 15 (Konsilte nòt 131), para. 32.
162. Ghazi (Konsilte nòt 144): p. 136.
163. Konsilte Vienna Convention (Konsilte nòt 145).
164. Etazini te ratifye ICCPR, ki pwoteje dwa la vi (Art. 6). Konsilte UN Treaty Database, Status by Country. Li disponib nan, <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/Statusfrset?OpenFrameSet>. Etazini tou gen devwa respekte koutim lwa entènasyonal, ki pwoteje kèk dwa ekonomik ak sosyal esansyèl. Tou le de sous lwa sa yo enpoze obligasyon bay Etazini nan kesyon dlo.
165. Analiz seksyon sa a baze an pati sou dokiman Biwo Nasyonzini Wo Komisè Dwa Moun te kreye. Yo disponib nan: www.ohchr.org; Konsilte epesyalman OHCHR, *Frequently Asked Questions on a Human Rights-Based Approach to Development* (2006). Li disponib nan <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FAQen.pdf>.
166. Tout dwa moun, ke yo te sivil, ke yo te politik (tankou dwa la vi, egalite devan lalwa ak dwa lapawòl), ekonomik, sosyal ak kiltirèl (tankou dwa pou travay, sekirite sosyal ak edikasyon), oubyen dwa kolektif (tankou dwa devlopman ak otodetèminasyon), se dwa ki endivizib, ki gen relasyon ant yo tout, e depandan yonn de lòt. Amelyorasyon dwa yon moun ede avansman dwa lòt moun. Konsa tou, denye yon moun dwa li gen konsekans negatif sou lòt moun. Konsilte OHCHR, *What are Human Rights?* Li disponib nan <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Pages/WhatareHumanRights.aspx>.
167. Jeneralman konsilte J. Fox, “Transparency for Accountability: Civil Society Monitoring of Multilateral Development Bank Anti-Poverty Projects,” *Development in Practice* 7 (1997): pp. 167-172.
168. Konsilte, pa ekzanp, Kòmantè Jeneral No. 2, International Technical Assistance Measures, (1990), para. 8(d)(ki rekòmande pou dwa ki nan Akò (Covenants) yo konsidere nan chak etap devlopman).

WÒCH NAN SOLÈY: FASON YO REFIZE MOUN DWA YO POU JWENN DLO AN AYITI

“Wòch nan dlo pa konnen doulè wòch nan soley.”

CENTER FOR HUMAN RIGHTS AND GLOBAL JUSTICE (CHRGJ) (Le Centre pour les droits de l’homme et la justice mondiale)

New York University School of Law
110 West Third Street, Room 204
New York, NY 10012 USA
www.chrgj.org

PARTNERS IN HEALTH (Partenaires pour la santé)

641 Huntington Ave., 1st Floor
Boston, MA 02115 USA
www.pih.org

ROBERT F. KENNEDY CENTER FOR JUSTICE & HUMAN RIGHTS (Le Centre Robert F. Kennedy pour la justice et les droits de l’homme)

1367 Connecticut Ave., N.W. Suite 200
Washington, DC 20036 USA
www.rfkmemorial.org

ZANMI LASANTE

B.P. 2182
Port-Au-Prince, Haiti
www.pih.org/where/haiti/haiti.html

Images@2008 Amanda Klasing